

УДК 332.2:347.26:621.39(477.53)

© 2011

Шарий Г.І., кандидат наук із державного управління
Головне управління Держкомзему у Полтавській області

НЕОБХІДНІСТЬ ВСТАНОВЛЕННЯ ПЛАТНОСТІ ПРАВА ЗЕМЕЛЬНОГО СЕРВІТУТУ НА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ЗЕМЛЯХ

Рецензент – кандидат сільськогосподарських наук А.А. Кочерга

Розглянуто питання визначення розміру збитків, заподіяних обмеженням прав власників землі та землекористувачів, погіршенням використання земель у результаті негативного впливу діяльності підприємств, установ, організацій на виробничу сільськогосподарську діяльність. Зокрема розрахований розмір збитків аграрних виробників внаслідок встановлення земельного сервітуту на прикладі сільськогосподарського виробничого кооперативу «Батьківщина» Котелевського району Полтавської області з використанням запропонованої автором методики, затвердженої сесією Полтавської обласної ради 16 червня 2000 року.

Ключові слова: земельний сервітут, лінійні комунікації, лінія електропередачі

Постановка проблеми. Реалізація права земельного сервітуту на землях сільськогосподарського призначення багатьма господарюючими суб'єктами щодо розміщення лінійних об'єктів, комунікацій та споруд спричиняє значні збитки сільськогосподарським товариствам, внаслідок чого на багатьох масивах орних земель використання сучасних технологій та агрегатів унеможливлене [2]. Подекуди зустрічають-

ся навіть випадки виведення ріллі з активного обробітку з наступною консервацією їх у природні кормові угіддя (рис. 1).

Аналіз основних досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання проблеми. Земельний сервітут – це право власника або землекористувача земельної ділянки на обмежене платне або безоплатне користування чужою земельною ділянкою (ділянками) [2].

Встановлення земельного сервітуту не веде до позбавлення власника земельної ділянки, щодо якої встановлений земельний сервітут, прав володіння, користування та розпорядження нею.

Крім усього іншого, земельні сервітути можуть бути встановлені на право прокладання чи експлуатації ліній електропередачі, зв'язку, трубопроводів та інших лінійних комунікацій [2].

У статті 101 діючого Земельного Кодексу України визначено, що власник, користувач земельної ділянки, щодо якої встановлений земельний сервітут, має право вимагати від осіб, в інтересах яких він встановлений, плату за його встановлення, якщо інше не передбачено законом. У той же час розташування лінійних

Рис. 1. Розміщення ліній електропередач на сільськогосподарських землях Миргородського району Полтавської області

комунікацій безпосередньо на сільськогосподарських угіддях значно знижує ефективність ведення сучасного землеробства, тому на сьогодні існує необхідність визначення розміру економічних збитків аграрних підприємств від встановленого права сервітуту на відповідних землях.

В останній час, у країнах світу, задіяні регуляторні норми щодо права земельного сервітуту, включаючи компенсації землевласникам завданих збитків.

Так, наприклад, у Канаді збиток від металевої гратчастої опори з основою 7,8×7,8 м компенсується власнику землі в розмірі 13,68-30,3 \$, із підставою 8,5×8,5 м – 15,79-32,46 \$, з основою 9,8×9,8 м – 17,59-38,05 \$, а від П-подібної опори – 7,64-17,37 \$. У США збиток сталевий гратчастої опори лінії електропередачі напругою 500 кВ при розміщенні її в середині поля становить 31,48\$, на краю поля – 36,74\$, дерев'яної П-подібної лінії електропередачі напругою в 115-230 кВ компенсується від 7,7 до 9,96 \$ [1].

У країнах Європи сервітутні платежі в перерахунку на гривні сягають для опори з однією стійкою від 7 до 20 грн., з основою 7×7 м близько 100 грн. на рік.

За розрахунками російських вчених, у залежності від типу опори ЛЕП, сервітутні платежі становлять від 170,9 до 853,5 рублів [1].

Мета досліджень та методика їх проведення. Метою даного дослідження є визначення розміру збитків сільськогосподарського виробництва, заподіяних обмеженням прав та погіршення використання земель у результаті негативного впливу лінійних комунікацій, які належать різним установам і організаціям. Розміри збитків визначаються, за даними Полтавського науководослідного та проектного інституту землеустрою, на прикладі сільськогосподарського виробничого кооперативу „Батьківщина” Котелевського району Полтавської області.

Методика проведення досліджень відповідає вимогам „Методичних рекомендацій по визначенню збитків, заподіяних обмеженням прав власників землі і землекористувачів, погіршенням якості земель у результаті негативного впливу, спричиненого діяльністю підприємств, установ, організацій на виробничу діяльність сільськогосподарських підприємств” (далі – Методика), затверджена XIII сесією 23 скликання Полтавської обласної ради від 16 червня 2000 року [3].

В основу розрахунків покладено матеріали технічної документації з інвентаризації земель газопромислового управління „Полтавагазвидобу-

вання”, організацію території сільськогосподарського кооперативу (впроваджені сівозмінні), показники виробничої діяльності підприємства, а також загальні звіти національної асоціації бірж України про результати торгів сільськогосподарською продукцією та продуктами її переробки. З метою визначення впливу розміщення опор ЛЕП, трубопроводів та об'єктів їх обслуговування, свердловин на господарську діяльність підприємств проаналізовано наступні фактори впливу:

- зниження родючості, пов'язане з ущільненням ґрунту по всьому профілю;
- додаткові втрати, пов'язані з обробіткою ґрунту в зоні розміщення ЛЕП та об'єктів обслуговування трубопроводів;
- втрати врожаю, пов'язані з пошкодженням рослин машинно-транспортними агрегатами (МТА) в зоні розміщення опор ЛЕП, об'єктів обслуговування трубопроводів та свердловин, із розміщенням факельних майданчиків;
- втрати врожаю, спричинені вилученням із сільськогосподарського обігу земельних ділянок, зайнятих опорами ЛЕП та об'єктами обслуговування трубопроводів;
- втрати врожаю, пов'язані зі зниженням родючості ґрунтів у смузі проходження трубопроводів та рекультивованих площ ділянок свердловин;
- втрати продукції тваринництва, спричинені обмеженням посівів кормових культур;
- втрати, викликані скороченням фонду трудових ресурсів у зв'язку з вилученням із сільськогосподарського обігу с/г угідь, пошкодженням рослин та зниженням родючості ґрунтів.

Результати досліджень. Показники (нормативи) додаткових витрат на холості заїзди та розвороти МТА, втрати врожаю, спричинені ущільненням ґрунтів, зниженням родючості в зоні розміщення об'єктів промислових підприємств відкоректовані в залежності від інтенсивності використання сільськогосподарських угідь. Так як Методикою визначені середньоротаційні показники збитків для польової сівозмінні, аналогічні показники кормової сівозмінні збільшенні в 1,25 разу, що обумовлено збільшенням культур просапного типу в кормовій на одиницю.

Розрахунок базового факту впливу – ущільнення ґрунту в зоні розміщення опор ЛЕП, об'єктів обслуговування трубопроводів для польової сівозмінні розрахований наступним чином: середні показники площі ущільнення ґрунту визначені Методикою і становлять:

- для опор ЛЕП 0,4 кВт, 6 кВт, об'єктів запірної арматури, витяжної свічки – 49,15 кв. м;
- для опор ЛЕП 10 кВт, 35 кВт – 54,25 кв. м;

- для опор ЛЕП 110 кВт, 150 кВт, 150 кВт – 60,0 кв. м;

- для опор 330 кВт – 71,57 кв. м.

Наводимо середні показники втрат урожаю в зв'язку з ущільненням ґрунтів у польовій сівозміні в залежності від їх типу:

- на чорноземах типових – 239, 53 грн./га для культур суцільного посіву;

- 368,00 грн./га для просапних культур;

- на чорноземах типових – 208,18 грн./га для культур суцільного посіву;

- слабогумусованих – 235,89 грн./га для просапних культур;

- на чорноземах опідзолених – 218,20 грн./га для культур суцільного посіву;

- 365,08 грн./га для просапних культур;

- на темно-сірих опідзолених – 255,65 грн./га для культур суцільного посіву;

- 357,02 грн./га для просапних культур.

Втрати врожаю, пов'язані з ущільненням ґрунту, прийняті з урахуванням масштабного обстеження ґрунтів на території підприємства та місця розташування об'єктів. Розрахунок середньозваженого показника вартості втраченого врожаю в польовій сівозміні, що обумовлений додатковим ущільненням ґрунту в зоні розміщення опор ЛЕП та об'єктів обслуговування трубопроводів, прийнятий по чорноземах типових у розрізі ґрунтів I та II групи, що становить 334,05 грн./га (додаток 5, Методики). Середні показники площі ущільнення ґрунтів у зоні розміщення опор ЛЕП, об'єктів I групи, обслуговування трубопроводів для польової сівозміни наведений у висновках Методики і становить для опор ЛЕП 0,4-6 кВт – 49,15 кв. м, для опор ЛЕП 10-35 кВт – 54,25 кв. м, для опор ЛЕП 150 кВт – 60,0 кв. м, для опор 330 кВт – 71,57 кв. м.

Зведений розрахунок вартості втрат урожаю, пов'язаний із розміщенням опор ЛЕП та об'єктів обслуговування трубопроводів на с.-г. угіддях для польової сівозміни (додаток 15, Методики),

передбачає середні показники по факторах, що впливають на зниження родючості ґрунтів та втрати врожаю с.-г. культур по основних агро-виробничих групах ґрунтів, що зустрічаються на території Полтавської області.

Отже, базова вартість фактора впливу – ущільнення ґрунту польової сівозміни – розрахована так:

- для опор ЛЕП 6 кВт – 334,05 грн./га * 0,004915 га (49,15 кв. м) = 1,642 грн.;

- свердловини (прирівняні до опор ЛЕП 330 кВт) – 334,05 грн./га * 0,007157 га (71,57 кв. м) = 2,39 грн.;

- об'єкти обслуговування (прирівняні до опор ЛЕП 10 кВт, 35 кВт) – 334,05 * 0,005425 га (54,25 кв. м) = 1,812 грн.;

- факельні майданчики (прирівняні до опор ЛЕП 110 кВт) – 334,05 грн./га * 0,006000 га = 2,0043 гривень.

Так, вартість збитків, спричинених розміщенням об'єктів виробничої діяльності промислових підприємств на сільськогосподарських угіддях СВК „Батьківщина” з урахуванням коефіцієнтів й індексів щодо росту цін станом на 2008 рік, становить: 244768,34 грн. Із них спричинених:

- ГПУ «Полтавагазвидобування» – 182500,28 грн.;

- ТОВ «Голден Деррік» – 16638,45 грн.;

- ВАТ «Полтаваобленерго» – 45629,61 грн.

Висновки. Включення земель сільськогосподарського призначення в економічний обіг доцільно розпочинати з удосконалення системи розрахунків за користування землями, беручи до уваги вдосконалення методики нормативної оцінки земель та впровадження плати за користування сервітутами.

У цілому сервітутні платежі в масштабах Полтавської області могли б скласти близько 250-300 млн. грн., що суттєво вплинуло б на підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва і поліпшило умови економічного розвитку аграрного виробництва.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Болкунова Н.Н. Роль сервітутних платежів в оздоровленні агропромислового комплексу Воронежської області // Землеустроїство, кадастр и мониторинг земель. – 2010. – №10 (70). – С. 54-56.
2. Земельний кодекс України від 25.10.2001 № 2768-ІІІ. стаття 98-101, 207: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2768-14>.

3. Методичні рекомендації з визначення збитків, заподіяних обмеженням прав власників землі і землекористувачів, погіршенням якості земель у результаті негативного впливу, спричиненого діяльністю підприємств, установ, організацій на виробничу діяльність сільськогосподарських підприємств. / Затверджено рішенням XIII сесії 23-го скликання Полтавської обласної ради від 16 червня 2000 року.

УДК 332.2

© 2011

Кузьменко О.Б., кандидат технічних наук

Чорноморський державний університет ім. Петра Могили

РОЗВИТОК ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТРАХУВАННЯ ЯКІСНОГО СТАНУ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК

Рецензент – доктор економічних наук В.Г. В'юн

У статті обґрунтовано необхідність страхування земель сільськогосподарського призначення від погіршення їх якісного стану. Запропоновано методичні рекомендації з оцінки збитків внаслідок погіршення якісних показників земельних ділянок при настанні страхової події природного або техногенного походження. Оцінка ґрунтується на показниках, що визначають при агрохімічній паспортизації: вміст рухомих форм поживних речовин та гумусу. Доведено необхідність для страхування еколого-агрохімічного паспорта та проекту землеустрою.

Ключові слова: страхування, земельна ділянка, якісний стан, оцінка збитків.

Постановка проблеми. Страхування – це вид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів громадян та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків) за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати громадянами та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків, страхових премій), а також доходів від розміщення коштів цих фондів [4].

Земельні ділянки обліковуються згідно з Положенням (стандарт) бухгалтерського обліку 7 (П(С)БО7) "Основні засоби" [12] як основний засіб і, відповідно, до цього мають майновий статус. Земельні ділянки характеризуються комплексом показників, які визначають їх якісний стан та можливість виробництва продукції певного обсягу та якості. Це – товщина гумусового горизонту, вміст гумусу, рухомих азоту і фосфору, обмінного калію, рівень рН, наявність важких металів, залишків пестицидів та ін. Відповідно, погіршення зазначених характеристик знижує природно-господарську цінність земель. Таким чином, страхування призначене забезпечити захист майнових інтересів громадян та юридичних осіб при використанні земельних ділянок.

Земля, як об'єкт страхування, має свої особливості. Вона не має кінцевого терміну користування і повністю не втрачає своїх корисних властивостей. Навпаки, при раціональному землекористуванні вищевказані показники можуть не

лише не погіршуватись, а й покращуватись. На жаль, дане положення в Україні залишається суто теоретичним. Із часів В.В.Докучаєва спостерігається поступове погіршення природної родючості. За останні ж десятиріччя процеси погіршення якісного стану ґрунтів сягнули загрозливого рівня.

Деградованість ґрунтів перевищує 60 %, втрати гумусу і поживних речовин – 43%, щорічні втрати ґрунту від ерозії – 600 млн. тонн [15]. Окрім цього спостерігаються й інші негативні явища: збільшуються площі засолених та підлужених земель, триває техногенне забруднення території викидами промислових підприємств, транспортом й іншими об'єктами господарювання, йде переуцільнення ґрунту, замулювання та утворювання кірки, забруднення пестицидами та іншими агрохімікатами [6].

В останні часи еволюційний характер цих негативних процесів супроводжується ще й аномальними явищами природного і техногенного походження. Це катастрофічні зливи на північному заході Миколаївської області 2007-2008 рр., що супроводжувались інтенсивним змивом ґрунту. Пилову бурю 23-24 березня 2007 року, що охопила 50% степової зони України, можна віднести до екологічної катастрофи національного масштабу [10]. В Миколаївській області постраждало 650 тис. га земель, а загальні збитки у цінах 2007 року оцінені у 607,8 млн. грн. [10]. В Україні щороку виникає 140-150 техногенних аварій регіонального та державного рівнів, які безпосередньо або опосередковано впливають на якість земель.

Значні обсяги погіршення якісного стану земель потребують фінансування комплексу великомасштабних заходів. У державному бюджеті України 2010 р. на збереження, відтворення й забезпечення раціонального землекористування передбачалося лише 470 тис. грн. [5], що, безсумнівно, не могло задовольнити всіх потреб. Страхування ж забезпечує можливість додаткового фінансування землеохоронних заходів.

Земельна реформа докорінно змінила систему

землекористування. Так, основним способом використання земель у сільському господарстві стала оренда. На правах оренди використовуються 17,5 млн. га, що становить понад половину орних земель України, 4,6 млн. договорів оренди, з яких 49% укладені на термін 4-5 років. За цих умов виникає питання захисту майнових інтересів власників земельних ділянок при їх використанні в умовах оренди, яке можна розв'язати шляхом страхування.

Аналіз основних досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. Питання екологічного страхування та екологічних ризиків досліджували такі відомі вчені, як В.Д. Базилевич, К.С. Базилевич, О.М. Віленчук, С.С. Осадець, І.А. Сааджан, С.К. Харічков та інші [1, 2, 14, 18]. Проте страхування якісного стану земельних ділянок залишається перспективним і новим напрямом.

У сільському господарстві в основному використовується страхування урожаю сільськогосподарських культур, тварин, будівель, споруд, сільськогосподарської техніки, інших матеріальних цінностей. Страхування ж земельних ділянок на предмет погіршення якісних характеристик досі не проводиться, що обумовлюється недосконалістю нормативно-правової бази, недостатністю інформаційного та матеріального забезпечення, відсутністю методичного забезпечення й підготовлених кадрів.

Метою дослідження є вдосконалення організації та методичного забезпечення оцінки збитків від погіршення якісного стану земель при страхуванні земельних ділянок.

Результати досліджень. В результаті аналізу страхових ризиків, які визначені в науковій та навчально-методичній літературі [2, 7, 14, 18], доцільно виділити такі їх групи, що можуть виникати у процесі використання земель:

- природні, що обумовлені погіршенням земельної ділянки як об'єкту майнових прав унаслідок дій непереборних стихійних явищ;
- антропогенні, що обумовлені погіршенням земельної ділянки як об'єкту майнових прав унаслідок дій або бездіяльності користувача земельної ділянки, що призвели до зниження родючості землі або погіршення інших корисних властивостей землі;
- організаційно-правові, обумовлені недотриманням обов'язків землекористувача, що встановлені законом або договором;
- техногенні, обумовлені впливом на земельну ділянку надзвичайних ситуацій техногенного походження (аварії з викидом забруднюючих

речовин, які через будь-яке середовище потрапляють у ґрунт).

Основною проблемою страхування земельних ділянок залишається оцінка збитків, завданих страховою подією. За офіційною методикою, наведеною в постанові КМУ від 17 листопада 1997 р. №1279 "Про розміри та порядок визначення втрат сільськогосподарського виробництва, які підлягають відшкодуванню" [13] пункт 3, втрати, спричинені погіршенням якості земель, визначають за формулою:

$$P_v = (1-K) \times H_v \times P_d, \quad (1)$$

де: P_v – розмір втрат, тис. грн.;

K – коефіцієнт зниження продуктивності угіддя;

H_v – середній розмір втрат із розрахунку на 1 гектар, тис. грн.;

P_d – площа ділянки, га.

Вищевказана методика не конкретизує, як визначається коефіцієнт зниження продуктивності угіддя (а він для різних сільськогосподарських культур суттєво відрізняється) [17, с. 61]. Крім того треба визначати ступінь еродованості земель, що теж ускладнює й знижує точність розрахунку.

Визначення цього коефіцієнта, за фактичними даними продуктивності угіддя, потребує чимало часу після настання страхової події, що погіршує й без того складний фінансовий стан землекористувача.

Методичні підходи визначення збитку на підставі нормативної грошової оцінки земель [19] вбирають у себе недоліки, притаманні їй. Крім того страхові платежі на рівні 1200-1700 грн./га, при середньозваженому за площею основних сільськогосподарських культур операційному доході по Україні за 2009 рік, за нашими розрахунками – 324 грн./га, (зроблені на підставі статистичних даних [16]), призводять до втрати економічної доцільності сільськогосподарського виробництва.

Для більшої об'єктивності, на нашу думку, організація оцінки збитків від погіршення якісного стану земель має бути наступною. Нормативно зобов'язати перед передачею земельної ділянки в оренду складання еколого-агрохімічного паспорта, що виконується силами проектно-технологічного центру "Облдержродючість". На основі цього документа одержують базисні дані про вміст рухомих елементів живлення рослин, органічної речовини ґрунту [9]. Їх визначають щороку.

Після страхового випадку в залежності від товщини змитого або здутного шару ґрунту визна-

чають зменшення в орному шарі вмісту поживних речовин і гумусу. Якщо страховий випадок трапився після збирання урожаю, то треба врахувати винос рухомих форм азоту, фосфору, обмінного калію та мінералізацію гумусу відповідною культурою.

Відшкодування збитків на підставі еквівалентної кількості мінеральних добрив здійснюємо за формулою:

$$B_{з1} = \frac{\Delta N}{K_{ВрфN} \times K_{дрN}} \times B_{1N} + \frac{\Delta P}{K_{ВрфP} \times K_{дрP}} \times B_{1P} + \frac{\Delta K}{K_{ВрфK} \times K_{дрK}} \times B_{1K} \quad (2)$$

де: $B_{з1}$ – розмір відшкодування збитків (грн/га);

ΔN , ΔP , ΔK – зменшення вмісту в ґрунті рухомих форм, відповідно, азоту, фосфору, калію (кг/га);

$K_{ВрфN}$, $K_{ВрфP}$, $K_{ВрфK}$ – коефіцієнт відновлення вмісту в ґрунті рухомих форм, відповідно, азоту, фосфору, калію;

$K_{дрN}$, $K_{дрP}$, $K_{дрK}$ – коефіцієнт вмісту діючої речовини в мінеральному добриві;

B_{1N} , B_{1P} , B_{1K} – вартість 1 кг мінерального добрива, відповідно, азотного, фосфорного, калійного (грн/кг).

Коефіцієнт відновлення вмісту в ґрунті рухомих форм поживних речовин визначається для конкретного типу ґрунту. Кількість діючої речовини, що вноситься, залежить від механічного складу ґрунту: чим легший механічний склад ґрунту (наприклад, пісчані ґрунти), тим менше значення, а для важкосуглинистих норма більша. Для того, щоб підняти вміст рухомих азоту, фосфору і калію в ґрунті на 10 мг/кг, необхідно внести відповідно діючої речовини 80-140 кг/га азотних добрив, 90-130 кг/га фосфорних, 80-90 кг/га калійних добрив [11].

У перерахунку на орний шар ґрунту (20 см) це складає 20 кг/га рухомих азоту, фосфору, обмінного калію. Тоді відповідні коефіцієнти дорівнюють:

$$K_{ВрфN} = 20/110 = 0,18;$$

$$K_{ВрфP} = 20/110 = 0,18;$$

$K_{ВрфK} = 20/85 = 0,24$ (вони можуть бути уточнені в залежності від фізичних властивостей ґрунту).

Коефіцієнт вмісту діючої речовини в мінеральному добриві – це відсоток діючої речовини, поділений на сто.

Наприклад, зменшення в орному шарі ґрунту рухомих форм азоту, фосфору та обмінного калію склало, відповідно: 2,5; 4,0 та 6,2 кг/га. Для

компенсації цих втрат необхідно внести в ґрунт 40,3 кг/га аміачної селітри, 111,1 кг/га суперфосфату, 42,9 кг/га калію хлористого. За цінами на мінеральні добрива літа 2010 року сумарні витрати на 1 га складають 440,6 гривень.

Оцінку збитків на підставі зменшення вмісту гумусу в ґрунті можна обрахувати вартістю додаткового внесення напівперепрілого гною з розрахунку одна тонна на кожне зменшення 75 кг/га гумусу за формулою:

$$B_{з2} = \frac{\Delta K_{Г}}{0,075} \times B_{1Г}, \quad (3)$$

де: $B_{з2}$ – розмір відшкодування збитків (грн/га);

$\Delta K_{Г}$ – зменшення вмісту гумусу в орному шарі (т/га);

$B_{1Г}$ – вартість 1 т напівперепрілого гною (грн/т).

Іншим варіантом оцінки збитків є визначення вартості недоотриманого врожаю внаслідок зменшення концентрації в ґрунті рухомих елементів живлення рослин, органічної речовини. Для підвищення точності розрахунків їх треба проводити не лише по одній культурі (частіше всього це пшениця озима), а по середньо зваженою за площею вартості всіх культур, що вирощуються в даному районі, області, на окремій ділянці. Алгоритм розрахунку наступний:

Визначаємо зниження урожайності i -ї культури за рахунок зменшення в ґрунті поживних речовин:

$$\Delta Y_{Ni} = \frac{\Delta N}{C_{Ni}}; \Delta Y_{Pi} = \frac{\Delta P}{C_{Pi}}; \Delta Y_{Ki} = \frac{\Delta K}{C_{Ki}}, \quad (4)$$

де: ΔY_{Ni} , ΔY_{Pi} , ΔY_{Ki} – зниження урожайності внаслідок зменшення вмісту в ґрунті рухомих форм, відповідно, азоту, фосфору, калію (ц/га);

ΔN , ΔP , ΔK – зменшення вмісту в ґрунті рухомих форм відповідно азоту, фосфору, калію (кг/га);

C_{Ni} , C_{Pi} , C_{Ki} – споживання з ґрунту азоту, фосфору, калію на формування 1 ц основної і побічної продукції i -ї культури (кг/ц).

Обираємо лімітуючий елемент за найменшим зниженням урожайності i -ї культури ΔY_{mini} .

Визначаємо зниження доходу по i -ї культурі пропорційно засіяній площі.

$$\Delta D_i = \Delta Y_{mini} \times C_i \times K_{ППi}, \quad (5)$$

де: ΔD_i – зниження доходу по i -ї культурі (грн./га);

C_i – ціна 1 ц продукції i -ї культури (грн./ц);

$KПП$ – коефіцієнт пропорційної площі, засіяної і-ю культурою відповідно в районі, області, на окремій ділянці [8].

Визначаємо втрачений дохід з 1 га по всіх культурах, що вирощуються в даному районі, області, на окремій ділянці.

$$Д_B = \sum_{i=1}^n \Delta ДД. \quad (6)$$

Визначення збитків від погіршення якісного стану земель на підставі погіршення балу еколого-агрохімічної оцінки – найбільш точний метод [9], хоча він потребує визначення значної кількості показників, витрат коштів і часу, що може стримувати його впровадження.

Таким чином, за нашими розрахунками прикладів за різними методами збитки складають 360-450 грн./га. Якщо взяти страховий тариф 10%, то він буде не обтяжливий для власників і користувачів земельних ділянок, з одного боку, а з іншого, – страхові виплати забезпечать відновлення втрачених показників якості ґрунтів.

Із сказаного вище робимо висновок: для страхування обов'язковим документом є еколого-агрохімічний паспорт земельної ділянки. Крім цього, на нашу думку, страховик має вимагати проект землеустрою, без якого не можливо заключити договір страхування. Обтяжливою обставиною відмови страхової виплати є відхилення від проектів землеустрою, які посилюють ерозію і дефляцію в умовах аномальних природних явищ: це розорювання земель на схилах, проведення обробітку вздовж схилу, посів просяпних культур замість культур суцільного посіву або на схилах більше 3° та ін.

Варто зауважити, що сучасна законодавча база посилює адміністративну відповідальність власників і користувачів земельних ділянок за відхилення від проектів землеустрою, що забезпечують еколого-економічне обґрунтування сі-

возмін та впорядкування угідь чи взагалі за їх відсутність [3]. При дотриманні зазначених проєктів та використанні сучасних технологій вирощування сільськогосподарських культур ерозія й дефляція без аномальних природних і техногенних явищ не перевищує допустимих норм. Визначати вміст поживних речовин і гумусу в ґрунті науково обґрунтовано після закінчення терміну ротації сівозміни (а він не завжди співпадає з терміном оренди), що треба враховувати при визначенні якісних показників ґрунту.

Зрозуміло, що страхування без проєктів землеустрою і надійного контролю за їх дотриманням, – це спроба перекласти відповідальність за безгосподарське використання земельних ділянок на страхові компанії, на що вони, звичайно, не погодяться.

Техногенні ризики пов'язані з забрудненням, засміченням, пошкодженням родючого шару ґрунту передбачені страхуванням відповідальності за екологічне забруднення, яке достатньо давно є у світі й успішно розвивається в Україні. Причому страхуванням покриваються лише випадкові забруднення. Навмисні дії або помилки, які можуть збільшити ймовірність шкоди третім особам, страхуванням виключаються [18].

Висновки. Страхування якісного стану земельних ділянок може забезпечити відшкодування збитків при страхових випадках природного і техногенного походження за непередбачених, надзвичайних, аномальних подій. Оцінку збитків від погіршення якісного стану земель можна визначати на підставі методичних підходів вартості еквівалентної кількості: мінеральних добрив, напівперепрілого гною, недоотриманого урожаю. Обов'язковими документами для страхування є еколого-агрохімічний паспорт та проєкт землеустрою. Антропогенні й організаційно-правові ризики слід зменшувати вдосконаленням адміністративно-правової відповідальності.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. *Базилевич В.Д.* Страхова справа / В.Д. Базилевич, К.С. Базилевич. – 5-те вид., стер. – К.: Знання. – 2005. – 352 с.
2. *Віленчук О.М.* Формування системи страхування екологічних ризиків / О.М. Віленчук. – Ж.: ДВНЗ “Державний агроєкологічний ун-т”. – 2007. – 260 с.
3. Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо збереження родючості ґрунтів” із змінами / [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної ради України. – Режим доступу: <http://zakon/rada.gov.ua>
4. Закон України „Про страхування” від 07.03.1996 №85/96 – ВР // Відомості Верховної Ради України від 30.04.1996 р., №18, стаття 78.
5. Закон України “Про державний бюджет України на 2010 рік” (Відомості Верховної ради України (ВВР), 2010, №22-23, №24-25, ст.263).
6. *Зубець М., Балюк С., Носко Б.* Наші чорноземи неоціненне надбання природи / М. Зубець, С. Балюк, Б. Носко // Голос України №59(4559). – 02.04.2009. – С. 18-19.
7. *Кошель А.О.* Страхування земельних ділянок як спосіб захисту майнових інтересів власників

- землі // А.О. Кошель, А.Г. Мартин / Землевпорядний вісник. – 2009. – №2. – С. 33-36.
8. Кузьменко О.Б. Оцінка земель сільськогосподарського призначення як об'єкта нерухомості / О.Б. Кузьменко // Економіка і регіон. Науковий вісник Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка. – 2005. – №4(7). – С. 54-56.
9. Кузьменко О.Б. Розвиток організаційно-економічного механізму збереження природних властивостей ґрунтів / О.Б. Кузьменко // Проблеми формування та оцінки ефективності функціонування сучасних землекосподарських систем : Матеріали Міжнар. наук. конф., м. Київ, жовтня 2010 р. / Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України. – Київ : РВПС України НАН України, 2010. – С. 143-145.
10. Макарова Г.А., Троїцький М.О., Попова М.М. Деградація ґрунтів Миколаївської області: причини виникнення та сучасний стан / Г.А. Макарова, М.О. Троїцький, М.М. Попова // Наукові праці: Науково-методичний журнал. – Т. 132. – Вип. 119. Екологія. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2010. – С. 74-79.
11. Методичні рекомендації «Визначення науково обґрунтованої потреби у мінеральних добривах під запланований урожай сільськогосподарських культур». – Міністерство аграрної політики, Державний технологічний центр охорони родючості ґрунтів “Центрдержродючість”. – К. – 2008. – 36 с.
12. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 “Основні засоби”, затверджене наказом Міністерства фінансів від 27.04.2000 р. № 92 із змінами і доповненнями / [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної ради України. – Режим доступу: <http://zakon/rada.gov.ua>
13. Постанова Кабінету Міністрів України від 17 листопада 1997 р. №1279 “Про розміри та порядок визначення втрат сільськогосподарського виробництва, які підлягають відшкодуванню” із змінами і доповненнями [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної ради України. – Режим доступу: <http://zakon/rada.gov.ua>
14. Сааджан И.А. Страхование экологических рисков: принципы и экономический механизм / И.А. Сааджан, С.К. Харичков. – О.: Институт проблем рынка и экономико-экологических исследований. – 2006. – 160 с.
15. Сайко В.Ф. Системи обробітку ґрунтів в Україні / В.Ф. Сайко // Зб. наук. праць Національного наукового центру “Інститут землеробства УААН”. – К. : ЕКМО, 2007. – Вип. 1. – С. 3-10.
16. Сільське господарство України 2009 р. Статистичний збірник / За ред. Ю.М. Остапчука. – Державний комітет статистики України. – ДП “Інформаційно-аналітичне агентство”. – К. – 2010. – 386 с.
17. Справочник по почвозащитному земледелию / И.И. Безручко, Л.Я. Мильчевская, В.М. Москаленко [и др.]; Под ред. И.И. Безручко, Л.Я. Мильчевской. – К.: Урожай, 1990. – 280 с.
18. Страхування: Підручник / Керівник авт. колективу і наук. ред. С.С. Осадець. – Вид. 2-ге, перероб. і доп. – К.: КНЕУ, 2002. – 599 с.
19. Хобта В.М. Механізм страхового захисту якісного стану земельних ділянок, наданих в оренду // В.М. Хобта, У.В. Лаврик / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www/nbuv.gov.ua/portal/VNULP/Menegment/2009_647/46.pdf

УДК 303.721: 658.155

© 2011

Тютюнник Ю.М., кандидат економічних наук
Полтавська державна аграрна академія

ФОРМУВАННЯ ТА ФАКТОРНИЙ АНАЛІЗ ФІНАНСОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Рецензент – кандидат економічних наук В.Д. Чумак

Розглянуто сутність фінансових результатів і рентабельності як критеріїв оцінювання ефективності діяльності суб'єктів господарювання. За зведеною статистичною інформацією по прибуткових і збиткових сільськогосподарських підприємствах Полтавської області проведено аналіз показників фінансових результатів і рентабельності в динаміці за період 2005-2009 років. Запропоновано систему відносних показників для дослідження структури прибутків. Із використанням детермінованих факторних моделей визначено вплив факторів на зміну прибутку від операційної діяльності, прибутку від звичайної діяльності до оподаткування та чистого прибутку. Обґрунтовано критерії, що характеризують якість одержаного прибутку.

Ключові слова: фінансові результати, рентабельність, факторний аналіз, структура прибутку, прибуток від операційної діяльності, чистий прибуток.

Постановка проблеми. Функціонування підприємств, незалежно від галузевої належності та форми власності, в умовах ринкової економіки визначається здатністю забезпечувати достатній рівень прибутковості діяльності, що характеризується системою абсолютних і відносних показників.

Прибуток – це абсолютний показник, що відображає позитивний фінансовий результат діяльності підприємства у вигляді перевищення суми доходів над сумою витрат, понесених для отримання цих доходів. Відносні критерії оцінювання ефективності – це показники рентабельності, що характеризують рівень прибутковості вкладеного капіталу в цілому та його видів, здійснених витрат або отриманого доходу.

У фінансовому аналізі використовуються різні показники прибутку, що оцінюються підприємством та іншими зацікавленими суб'єктами (кредиторами, інвесторами, державними контролюючими органами тощо), виходячи з їх інтересів. Управлінський персонал для аналізу діяльності підприємства та оцінювання ефективності прийнятих рішень використовує показники економі-

чного і маржинального прибутку, прибутку за видами діяльності та періодами дослідження, що дає змогу визначити найбільш раціональні напрями використання ресурсів. Зовнішні суб'єкти аналізу, наприклад, податкова служба, вивчають за даними фінансової та податкової звітності складові прибутку, що підлягає оподаткуванню, з метою перевірки правильності розрахунків і сплати податків.

Існують різні методичні підходи до побудови системи показників, що дають можливість досліджувати формування, динаміку та структуру фінансових результатів, а відтак існує потреба їх уточнення з урахуванням існуючого інформаційного забезпечення та можливостей проведення факторного аналізу.

Аналіз основних досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. Методологічні та прикладні аспекти аналізу фінансових результатів діяльності суб'єктів господарювання достатньо широко висвітлені в нормативних документах, а також науковій та навчально-методичній літературі. Узагальнення з даної проблематики засвідчило, що вагомий внесок у теорію та практику аналізу фінансових результатів і рентабельності зробили П.Ю. Буряк, Ф.Ф. Бутинець, Г.І. Кіндрацька, М.Я. Коробов, Л.А. Лахтіонова, О.В. Павловська, В.О. Подольська, П.Я. Попович, Г.В. Савицька, Ю.С. Цалко, М.Г. Чумаченко, А.Д. Шеремет, Н.П. Шморгун та інші вчені-економісти. Водночас окремі аспекти побудови системи показників оцінювання фінансових результатів діяльності потребують подальших досліджень, зокрема щодо врахування галузевих особливостей і можливостей проведення комплексного факторного аналізу.

Мета і завдання досліджень. Мета дослідження – визначення повноти та якості формування фінансових результатів, встановлення спрямованості й рівня впливу окремих факторів на зміну показників прибутку в сільськогосподарських підприємствах Полтавщини. Основними завданнями дослідження є:

- загальне оцінювання формування та динамі-

ки фінансових результатів;

- обґрунтування показників структури та якості прибутку;

- вимірювання впливу факторів на динаміку фінансових результатів.

Матеріали і методи досліджень. Джерелами інформації для проведення аналізу фінансових результатів слугували зведені статистичні матеріали по сільськогосподарських підприємствах Полтавської області за період 2005-2009 років. Дослідження виконано з використанням таких економіко-статистичних методів, як монографічний, індексний, відносних величин, детермінованого факторного аналізу.

Результати досліджень. Значення аналізу фінансових результатів полягає в тому, що він є необхідною умовою ефективного управління доходами і витратами підприємств із метою збільшення прибутку та підвищення рентабельності. Основним інформаційним джерелом для аналізу формування, динаміки та структури показ-

ників фінансових результатів за видами діяльності (табл. 1) є форма №2 «Звіт про фінансові результати».

Отже, результати аналізу динаміки фінансових результатів і рентабельності діяльності сільськогосподарських підприємств Полтавської області засвідчили, що найбільш сприятливими за цими показниками були 2005, 2007 і 2009 роки; водночас у 2006 і 2008 роках спостерігалася негативна динаміка.

Так, у 2006 р., порівняно з 2005 р., фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування зменшився на 50,6%, а чистий прибуток – на 52,8%. По підприємствах, які одержали чистий прибуток, фінансовий результат зменшився на 12,9%, у той час як чистий збиток збиткових підприємств зріс на 80,7%. Підсумком такої динаміки стало зниження рівня рентабельності операційної діяльності з 13,2% у 2005 р. до 9,1% – у 2006 р., а всієї діяльності, відповідно, з 9,1 до 4,1%.

1. Динаміка фінансових результатів і рентабельності діяльності сільськогосподарських підприємств¹ Полтавської області за 2005-2009 рр.²

Показник	Роки				
	2005	2006	2007	2008	2009
Звичайна діяльність					
Фінансовий результат до оподаткування, млн. грн.	192,8	95,2	806,4	491,5	905,7
Прибуткові підприємства:					
% до загальної кількості	64,8	63,8	76,5	73,1	77,3
одержано прибутку, млн. грн.	270,8	237,4	893,3	715,0	1116,0
ланцюговий індекс	x	0,877	3,763	0,800	1,561
Збиткові підприємства:					
% до загальної кількості	35,2	36,2	23,5	26,9	22,7
одержано збитку, млн. грн.	-78,0	-142,2	-86,9	-223,5	-210,3
ланцюговий індекс	x	1,823	0,611	2,572	0,941
Уся діяльність					
Чистий прибуток, млн. грн.	187,9	88,7	797,3	502,2	893,9
Прибуткові підприємства:					
% до загальної кількості	64,0	63,4	76,2	72,6	77,1
чистий прибуток, млн. грн.	268,1	233,6	885,7	727,5	1107,6
ланцюговий індекс	x	0,871	3,792	0,821	1,522
Збиткові підприємства:					
% до загальної кількості	36,0	36,6	23,8	27,4	22,9
чистий збиток, млн. грн.	-80,2	-144,9	-88,4	-225,3	-213,7
ланцюговий індекс	x	1,807	0,610	2,548	0,949
Рівень рентабельності, %:					
операційна діяльність	13,2	9,1	31,7	19,3	20,8
уся діяльність	9,1	4,1	25,0	11,3	14,6

Примітка: 1. У цій і наступній таблицях – з урахуванням підприємств мисливства та лісового господарства.

2. Розраховано за даними: [1, с. 61, 74, 95, 103; 2, с. 61, 74, 95, 103].

У 2007 р. фінансово-економічний стан сільськогосподарських підприємств області значно поліпшився. Зокрема, величина чистого прибутку порівняно з 2006 р. збільшилася в 9 разів, частка прибуткових підприємств підвищилася до 76,2%, а рівень рентабельності всієї діяльності зріс до 25,0% (найвищий рівень за 2005-2009 рр.). У 2008 р., порівняно з 2007 р., відбулися негативні зміни показників фінансових результатів. Наприклад, чистий прибуток підприємств, які працювали прибутково, зменшився на 17,9%, а чистий збиток збиткових підприємств зріс у 2,5 разу. Рівень рентабельності операційної та всієї діяльності низився, відповідно, до 19,3 і 11,3%.

Найбільш сприятливим за рівнем показників фінансових результатів для сільськогосподарських підприємств Полтавської області був 2009 р., коли прибуток від звичайної діяльності до оподаткування

становив 905,7 тис. грн., чистий прибуток – 893,9 тис. грн., що, відповідно, на 84,3 і 78,0% більше порівняно з 2008 роком. У 2009 р. найвищою була частка підприємств, що одержали чистий прибуток, – 77,1%. Разом із тим, динаміка витрат майже відповідала динаміці фінансових результатів, тому рівень рентабельності практично не змінився порівняно з 2008 р.: по операційній діяльності він зріс на 1,5 в.п. (до 20,8%), усій діяльності – на 3,3 в.п. (до 14,6%).

У сільськогосподарських підприємствах поглиблений аналіз складу, структури та динаміки доходів, виробничої й повної собівартості, прибутків (збитків) від реалізації окремих видів продукції (товарів, робіт, послуг) та в галузях рослинництва і тваринництва проводиться з використанням інформації форми №50-сг «Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств».

2. Факторний аналіз формування та структура фінансових результатів діяльності сільськогосподарських підприємств Полтавської області за 2007, 2009 рр.¹

Показник	2007 р.	2009 р.	Відхилення (+, -)	
			абсолютне	відносне, %
Доход від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), млн. грн.	3742,2	7399,6	+3657,4	+97,7
Непрямі податки та інші вирахування з доходу, млн. грн.	596,7	1313,3	+716,6	+120,1
Чистий доход від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), млн. грн.	3145,5	6086,3	+2940,8	+93,5
У % до доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	84,1	82,3	-1,8	x
Інші операційні доходи, млн. грн.	757,3	833,0	+75,7	+10,0
Операційні витрати, млн. грн.	2964,7	5732,2	+2767,5	+93,3
Прибуток від операційної діяльності, млн. грн.	938,1	1187,1	+249,0	+26,5
Доходи від фінансової та інвестиційної діяльності, млн. грн.	92,0	152,2	+60,2	+65,4
Витрати від фінансової та інвестиційної діяльності, млн. грн.	223,7	433,6	+209,9	+93,8
Збиток від фінансової та інвестиційної діяльності, млн. грн.	-131,7	-281,4	-149,7	+113,7
Прибуток від звичайної діяльності до оподаткування, млн. грн.	806,4	905,7	+99,3	+12,3
Прибуток від операційної діяльності у % до прибутку від звичайної діяльності до оподаткування	116,3	131,1	+14,8	x
Доходи від надзвичайної діяльності, млн. грн.	0,4	0,6	+0,2	+50,0
Витрати від надзвичайної діяльності, млн. грн.	6,4	10,2	+3,8	+59,4
Збиток від надзвичайної діяльності, млн. грн.	-6,0	-9,6	-3,6	+60,0
Чистий прибуток, млн. грн.	797,3	893,9	+96,6	+12,1
У % до доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	21,3	12,1	-9,2	x
У % до прибутку від операційної діяльності	85,0	75,3	-9,7	x

Примітка: Розраховано за даними: [1, с. 86-87; 2, с. 86-87].

Такий аналіз дає можливість встановити галузі й види продукції, що найсуттєвіше впливають на формування фінансових результатів.

Оцінювання структури фінансових результатів пропонується здійснювати за показниками частки (у %):

- валового прибутку в: чистому доході від реалізації продукції, прибутку від операційної діяльності, прибутку від звичайної діяльності до оподаткування;

- прибутку від звичайної діяльності в прибутку від звичайної діяльності до оподаткування;

- чистого прибутку в: доході від реалізації продукції, валовому прибутку тощо.

За інформацією табл. 2 розглянемо варіанти факторного аналізу показників фінансових результатів із використанням адитивних детермінованих моделей.

1. Модель факторного аналізу прибутку від операційної діяльності:

$$P_{ОД} = Д - НП + ІОД - ОВ, \quad (1)$$

де: $P_{ОД}$ – прибуток від операційної діяльності;

$Д$ – доход від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг);

$НП$ – непрямі податки та інші вирахування з доходу;

$ІОД$ – інші операційні доходи;

$ОВ$ – операційні витрати.

Абсолютна зміна факторних показників (табл. 2) водночас є результатом їх впливу на зміну результативного показника з урахуванням характеру впливу відповідного фактора. Наприклад, зі збільшенням операційних витрат (у моделі (1) зі знаком «мінус») зменшується прибуток від операційної діяльності.

У сільськогосподарських підприємствах Полтавської області прибуток від операційної діяльності в 2009 р., порівняно з 2007 р., збільшився на 249,0 млн. грн., що становить 26,5% (для співставлення обрано найбільш сприятливі за фінансовими результатами роки). При цьому за рахунок збільшення доходу від реалізації продукції та інших операційних доходів прибуток від операційної діяльності зріс відповідно на 3657,4 і 75,7 млн. грн. Що стосується непрямих податків та операційних витрат, то їх збільшення зумовило відповідне зменшення прибутку від операційної діяльності (на 716,6 і 2767,5 млн. грн.).

Отже, факторами збільшення прибутку (для збиткових підприємств – зменшення збитку) від операційної діяльності є:

- зростання доходу від реалізації продукції та інших операційних доходів (прямий вплив);
- зменшення непрямих податків та операцій-

них витрат (зворотній вплив).

2. Модель факторного аналізу прибутку від звичайної діяльності до оподаткування:

$$P_{ЗД} = P_{ОД} + ДФІ - ВФІ, \quad (2)$$

де: $P_{ЗД}$ – прибуток від звичайної діяльності до оподаткування;

$P_{ОД}$ – прибуток від операційної діяльності;

$ДФІ$ – доходи від фінансової та інвестиційної діяльності;

$ВФІ$ – витрати від фінансової та інвестиційної діяльності.

У 2009 р., порівняно з 2007 р., прибуток від звичайної діяльності до оподаткування збільшився на 99,3 млн. грн., тобто 12,3%. Позитивно на це вплинули два фактори: зростання прибутку від операційної діяльності (на 249,0 млн. грн.) і доходів від фінансової та інвестиційної діяльності (на 60,2 млн. грн.). Водночас внаслідок збільшення витрат від фінансової та інвестиційної діяльності прибуток від звичайної діяльності до оподаткування зменшився на 209,9 млн. грн.

3. Модель факторного аналізу чистого прибутку:

$$ЧП = P_{ОД} + P_{ФІД} + P_{НД}, \quad (3)$$

де: $ЧП$ – чистий прибуток;

$P_{ОД}$ – прибуток (збиток) від операційної діяльності;

$P_{ФІД}$ – прибуток (збиток) від фінансової та інвестиційної діяльності;

$P_{НД}$ – прибуток (збиток) від надзвичайної діяльності.

У 2009 р., порівняно з 2007 р., чистий прибуток сільськогосподарських підприємств Полтавської області збільшився на 96,6 млн. грн. (12,1%) лише завдяки зростанню прибутку від операційної діяльності (на 249,0 млн. грн.). Від фінансової та інвестиційної діяльності, а також надзвичайних подій збиток становив 149,7 і 3,6 млн. грн. відповідно. Ці суми негативно вплинули на динаміку чистого прибутку.

Результати факторного аналізу фінансових результатів використовуються при розрахунку резервів зростання прибутку і підвищення рівня рентабельності.

Одним із напрямів аналізу фінансових результатів є оцінювання якості прибутку за такими критеріями, як достовірність звітності, частота зміни облікової політики та її вплив на формування фінансових результатів, стабільність основних складових прибутку, діловий імідж підприємства тощо.

Достовірність даних про фінансові результати – один з основних критеріїв високої якості прибутку. Якщо суб'єкт господарювання щорічно

змінює свою облікову політику, то це знижує якість показників прибутку. Для оцінювання якості прибутку використовуються також результати аналізу його динаміки та структури. Якщо протягом тривалого періоду спостерігаються стійкі темпи його зростання, а в складі прибутку від звичайної діяльності переважна частка належить результату основної діяльності (валовому прибутку), то якість прибутку вважається досить високою. Важливим критерієм якості прибутку є діловий імідж підприємства, що формується на підставі виконання взаємних зобов'язань, партнерських стосунків, особистих контактів, публікацій у пресі тощо.

Використання результатів оцінювання якості прибутку зовнішніми суб'єктами аналізу (банками, інвесторами, діловими партнерами) сприяє зниженню фінансового ризику, а також

об'єктивному прогнозуванню перспективної платоспроможності.

Висновки. В умовах ринкової економіки прибуток є найважливішим чинником стимулювання підприємницької діяльності, основним джерелом економічного та соціального розвитку підприємств і держави.

Узагальнюючи результати проведених досліджень, можна відзначити чітку циклічність у динаміці фінансових результатів діяльності і рівня рентабельності сільськогосподарських підприємств Полтавської області впродовж останніх років, що пояснюється насамперед відповідними змінами обсягів виробництва валової продукції (і передусім продукції рослинництва) та пов'язаною з цим ринковою кон'юнктурою (пропозиція та ціни на продукцію).

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Фінанси Полтавщини : [статистичний збірник] / Головне управління статистики у Полтавській області. – Полтава, 2008. – 118 с.

2. Фінанси Полтавщини у 2009 році: [статистичний збірник] / Головне управління статистики у Полтавській області. – Полтава, 2010. – 118 с.

УДК 33:330.3:338.246.025.2

© 2011

Супрун О.М., кандидат економічних наук

Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва

ГОСПОДАРСЬКИЙ МЕХАНІЗМ У РОЗВИТКУ ТА РЕГУЛЮВАННІ ЕКОНОМІКИ

Рецензент – доктор економічних наук Х.З. Махмудов

Проаналізовано теоретичні аспекти формування господарського механізму у розвитку та регулюванні економіки України. Відокремлені основні його сегменти: управлінська система мікро- та макро-економічного спрямування; сукупність форм і методів організації-функціонування виробництва; система господарських зв'язків у процесі обміну результатами діяльності господарських ланок. Обґрунтовані взаємозв'язки окремих складових господарського механізму (організаційної та економічної). З'ясовано, що інститути держави не повинні входити у протиріччя з законами ринку, тобто, мають бути збалансованими по відношенню один до одного.

Ключові слова: господарський механізм, регулювання економіки, господарські зв'язки, закони ринку.

Постановка проблеми. Розвиток економіки відбувається у межах певної господарської системи. Її рушієм є господарський механізм, який становить базис у забезпеченні функціональності економічної системи, поєднуючи інститути, форми, важелі та інші нормотворюючі складники.

Аналіз основних досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. Методологічні та методичні питання розвитку і регулювання економіки розкриваються в наукових працях О.О. Іваницького [3], В.В. Косенко, А. Чухно [1], С.В. Мочерного, П.Т. Саблука [8], В.І. Кириленко [5] та інших [2, 4, 6, 7]. Разом із тим, на думку автора, не можуть претендувати на завершеність вирішення комплексу організаційно-економічних проблем, пов'язаних із формуванням і функціонуванням господарського механізму у регулюванні економіки.

Мета дослідження полягає у вивченні теоретичних аспектів формування господарського механізму в розвитку та регулюванні економіки України, а також обґрунтуванні взаємозв'язків окремих складових господарського механізму.

Матеріали і методи досліджень. Основними джерелами інформації для написання статті стали наукові праці вітчизняних і зарубіжних економістів, світова практика та економічна теорія

що стосується складових господарського механізму, нормативно-правові акти різних рівнів. Методологічною і методичною основою дослідження є діалектичний та комплексний підхід до вивчення економічних явищ. У процесі написання статті використані такі методи: монографічний, абстрактно-логічний, аналізу та синтезу.

Результати дослідження. Визначення господарського механізму зустрічається у працях багатьох науковців, однак наведемо спочатку енциклопедичне: «Господарський механізм – це система основних форм, методів і важелів використання економічних законів, вирішення суперечностей суспільного способу виробництва, реалізації власності, а також всебічного розвитку людини й узгодження її інтересів з інтересами колективу, класу, суспільства. Він формується за взаємодії окремих ланок, сторін, таких елементів економічної системи, як продуктивні сили, техніко-економічні й організаційно-економічні та виробничі відносини (або відносини економічної власності)» [2].

У фінансово-економічному словнику зазначено, що господарський механізм – це сукупність організаційних структур, конкретних форм і методів керування, а також правових норм, за допомогою яких реалізуються діючі, у конкурентних умовах, економічні закони, процес відтворення. Слід також виокремити основні його сегменти: управлінська система мікро- та макро-економічного спрямування; сукупність форм і методів організації-функціонування виробництва; система господарських зв'язків у процесі обміну результатами діяльності господарських ланок як на загальноекономічному рівні, так і на рівні окремих підприємств. Функціонування зазначених сегментів відбуваються у певних інституціональних умовах, сформованих інституціями та інститутами господарського буття [2].

Господарський механізм виступає першоосновою раціональності економічної діяльності ринкових суб'єктів, як інституціональна система розвитку економіки, консолідує інститути, що утворюють певний господарський порядок. Через цю систему зреалізовується економічна полі-

тика держави – як вираження фундаментальних принципів господарського укладу у системі створення а перерозподілу суспільних благ. Формування господарського механізму передбачає створення законодавчого і суспільно унормованого інституціонального середовища, інститутів, закріплених певними нормами регуляторно-управлінського призначення.

За визначенням академіка А. Чухна, «господарський механізм – це органічна складова економічної системи; функціональна сторона виробничих відносин; спосіб організації та управління виробництвом з притаманними йому формами, методами і засобами, які реалізують соціально-економічні, організаційно-економічні та науково-технологічні принципи й відносини в інтересах задоволення потреб як кожного господарюючого суб'єкта, так і суспільства в цілому» [9].

Таким чином, господарський механізм – це система інституційних утворень, які забезпечують узгодження інтересів учасників господарського й ринкового обміну. На думку О.О. Іваницького і В.В. Косенка, господарський механізм суспільства – «це взаємозв'язана і взаємообумовлена система форм, методів, законодавчих актів, а також державних органів і організацій, покликаних створити умови для ефективного господарювання». Господарський механізм, на їхнє переконання, включає дві взаємопов'язані системи: економічний меха-

нізм – механізм дії на практиці об'єктивних економічних законів; інституційний механізм – сукупність органів і організацій, законодавчих і нормативних актів, методів управління й регулювання економіки, використовуваних державою [2], що ми повністю розділяємо й вважаємо за доцільне подати схематично (рис. 1).

Концепцію економічного механізму започаткував Лео Гурвіц, в основі якої закладене розуміння даного поняття як форми взаємодії економічних агентів і держави у процесі продукування благ для задоволення потреб суспільства. За його твердженням, економічний механізм задає множину виборів економічних суб'єктів і пов'язані з кожним із цих виборів результати, задає систему стимулів і близький тим самим до розуміння економічного інституту, який також за рахунок створення правил структурує виграні від тих чи інших стратегій, вибудовуючи систему стимулів [4].

У відповідній літературі механізми трактується як система, пристрій, спосіб, що впливають на порядок певного виду діяльності [4]. За визначенням С.В. Мочерного, господарський механізм – «це система основних форм, методів та інструментів використання економічних законів, розв'язання протиріч суспільного способу виробництва, реалізації власності, а також всебічного розвитку людини, формування її потреб, створення системи стимулів та узгодження економічних інтересів

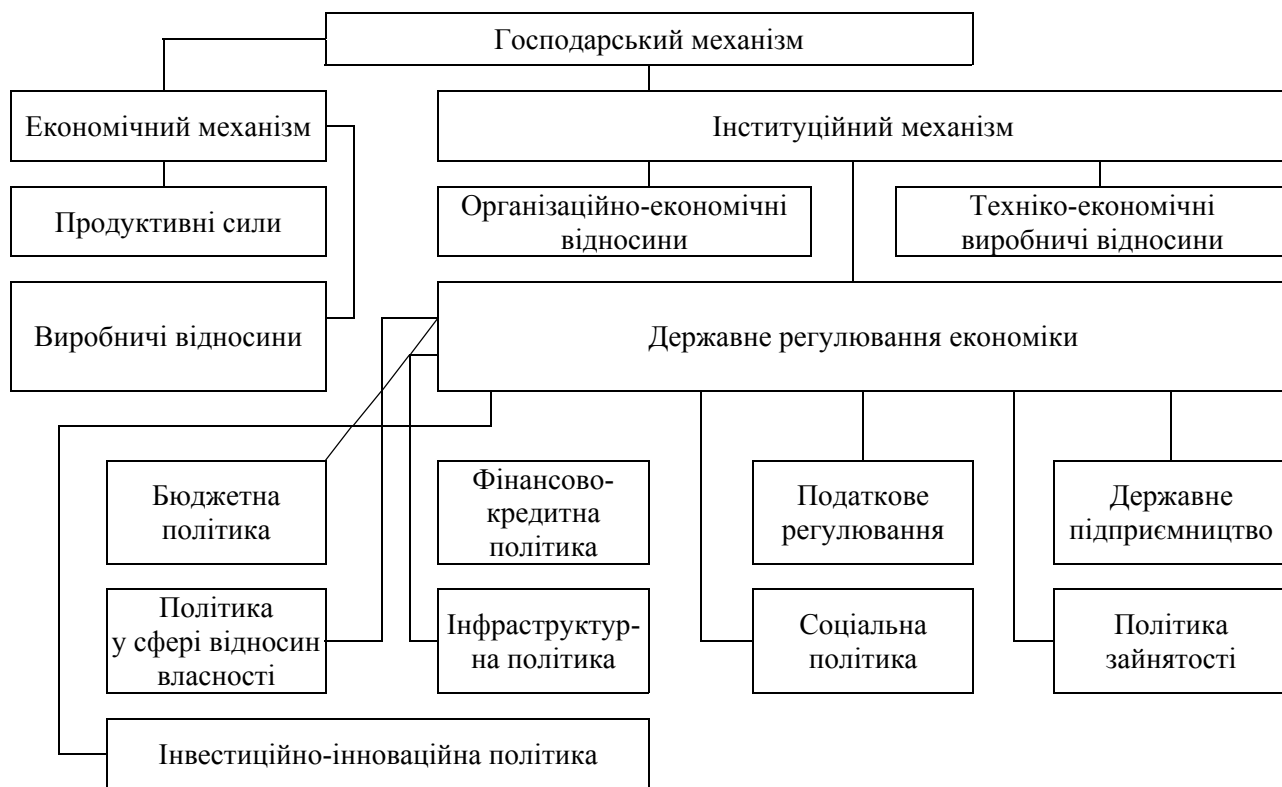

Рис. 1. Схема взаємозв'язків складових господарського механізму [2]

основних класів соціальних груп» [6]. Сутність господарського механізму за інституціональною концепцією окреслили П.Т. Саблук, М.Й. Малік, В.Л. Валентинов, визначивши його як сукупність правил, інституціональну структуру підприємництва, зреалізовану через економічний механізм господарювання [6]. Абалкін Л.І. визначає даний механізм як спосіб організації суспільного виробництва, систему важелів і стимулів, методів економічної діяльності [1].

На думку В.І. Кириленка, господарський механізм економічної системи включає окремі заходи, форми і методи суспільного впливу на економіку [8]. Зазначений механізм нами розглядається у статусі організаційно-функціонального складника ринку, що визначається окремими науковцями як організаційне поле, як ланцюг послідовних ланок обміну, як взаємодія учасників паралельних організаційних полів, у межах яких діють механізми встановлення умов обміну, відбувається інституціональне його оформлення [7].

Водночас, головною сутнісною ознакою господарського механізму полягає у тому, що він є сукупністю організаційно-управлінських структур, інституцій і становить базис у розбудові організаційно-економічного механізму забезпечення функціонування економіки (рис. 2).

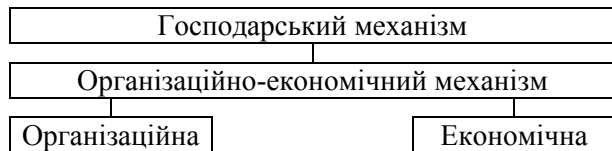

Рис. 2. Складові господарського механізму розвитку-регулювання економіки

Організаційна складова господарського механізму констатує міжгосподарські зв'язки у процесі здійснення виробничо-трудової діяльності,

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Абалкин Л.И. Хозяйственный механизм развития социального общества / Л.И. Абалкин. – М.: Мысль, 1986. – 263 с.
2. Економічна енциклопедія у 3 т. – Т. 1. – К.: Академія, 2000. – 863 с.
3. Іваницький О.О. Господарський механізм у системі державного регулювання економіки / О.О. Іваницький, В.В. Косенко. – Електронний ресурс: <http://www.ecsocmen.edu.ru>.
4. Измалков С. Теория экономических механизмов / С. Измалков, К. Сотен, М. Юдкевич // Вопросы экономики. – 2008. – №1. – С. 4-26.
5. Кириленко В.І. Соціалізація господарського механізму та її вплив на стан соціально-економічного розвитку України / В.І. Кириленко // Електронний

управління, ціноутворення, грошового обігу, фінансово-кредитних зв'язків маркетингової діяльності, інфраструктурного забезпечення, координуючи таким чином відносини економічних агентів. Відомо також те, що господарський механізм, як інтегрована система, охоплює базисні й похідні інститути, які структурують господарський процес, перебуваючи при цьому у діалектичній єдності. Він виконує також функції, зреалізовуючи призначення кожної зі складових: узгодження інтересів економічних агентів; реалізація відносин власності та право на неї; поєднання продуктивних сил і виробничих відносин; задоволення економічних інтересів; виділення соціально-економічних суперечностей; розвиток людини та формування інтелектуального капіталу.

Досвід свідчить, що ефективність функціонування сучасних економічних систем як на мікро-, так і на макрорівні цілком і повністю залежить від господарського механізму суспільства та узгодженості його інститутів із ринковим механізмом. Мається на увазі, що інститути держави не повинні входити у протиріччя з законами ринку, тобто, державне і ринкове регулювання у своєму функціонуванні мають бути збалансованими по відношенню один до одного.

Інститути зазначеного механізму формують певний господарський порядок у суспільстві, який вимагає структуризації соціально-економічних відносин та їх інституціоналізації, формування інституціонального середовища міжагентських зв'язків, регуляторної політики щодо ринку. Всі зазначені вище детермінанти складники господарського порядку є проявами дій господарського механізму, що формує передусім умови господарювання, тобто правила гри у процесі еволюції економічної системи.

ресурс: <http://www.ecsocmen.edu.ru>.

6. Мочерний С.В. Економічна теорія / С.В. Мочерний. – К.: ВЦ Академія 1999. – 656 с.
7. Радаев В.В. Рынок как цель обменов между организационными полями / В. Радаев // Экономическая социология. – Т. 11. – №3. – Май, 2010. – Электронный ресурс: <http://www.ecgoc.hge.ru>
8. Саблук П.Т. Формування міжгалузевих відносин: проблеми теорії та методології / Саблук П.Т., Малік М.Й., Валентинов В.Л. – К.: ІАЕ, 2002. – 294 с.
9. Чухно А. Господарський механізм та шляхи його вдосконалення на сучасному етапі / А. Чухно // Економіка України. – 2007. – № 3. – С. 60-67.

УДК 347.278:347.18/19 (477.53) "187/192"
2011

Краснікова О.М., кандидат економічних наук
Полтавська державна аграрна академія

РОБОТА З КЛІЄНТАМИ ПОЛТАВСЬКОГО ЗЕМЕЛЬНОГО БАНКУ (1872 – 1917 рр.)

Рецензент – доктор економічних наук А.О. Пантелеймоненко

Охарактеризовано систему роботи з клієнтами Полтавського акціонерного земельного банку, встановлено фінансові результати його діяльності як у своєму регіоні, так і за його межами. Створений у 1872 р., цей банк налагодив як довгострокове, так і короткострокове кредитування клієнтів на досить сприятливих для них умовах, про що свідчать значні масштаби виданих позичок. Його діяльність дає підстави говорити про те, що залучення приватного капіталу може суттєво поліпшити кредитування сільськогосподарських товаровиробників на сучасному етапі ринкової трансформації аграрного сектора економіки України.

Ключові слова: Полтавський земельний банк, іпотека, кредити, земельні угоддя.

Постановка проблеми. Утвердження ринкових відносин в аграрному секторі економіки України на порядок денний неминує висувати необхідність організації такої установи іпотечного кредитування, як земельний банк. Не заперечуючи використання сучасного зарубіжного досвіду діяльності таких кредитних установ, одночасно з цим не слід забувати і свого власного, який мав місце на теренах України в епоху вільного підприємництва, що наступила після скасування у 1861 р. кріпосного права. У цьому зв'язку певну цікавість викликає діяльність Полтавського акціонерного земельного банку, який розпочав свою діяльність у 1872 році.

Аналіз основних досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. Спеціальних досліджень організації та діяльності Полтавського земельного банку немає. Водночас у деяких узагальнюючих працях, серед яких слід згадати монографії І.І. Левіна [1], Я.А. Сербиновича [2], О.М. Гур'єва [3], С.Ф. Памфілова [4], на сторінках яких, фактично, лише згадується Полтавський земельний банк, знаходимо поодинокі відомості, що стосуються результатів його фінансової діяльності.

Метою нашого дослідження є характеристика Полтавського земельного банку з точки зору результативності його роботи з клієнтами.

Матеріал і методи дослідження. Основним джерелом інформації є звіт даного банку, а також своєрідні методичні рекомендації для тих, хто бажав одержати іпотечний кредит, опубліковані у 1911 р. під назвою «Справочная книжка Полтавского земельного банка» [5]. У процесі дослідження використані такі загальнонаукові методи, як історичний і логічний.

Результати дослідження. Скасування кріпосного права, яке з неймовірною силою стимулювало розвиток ринкових відносин в усіх сферах народного господарства, різко підвищило попит на гроші. «Грошей, грошей! – ось те волення, яке однаково звучить і у верхніх, і у нижніх прошарках мешканців села, – свідчила у 1880 р. редакція журналу «Отечественные записки». – Здавалося б лише одні селяни, які сплачують викуп, повинні найбільше потребувати грошей, як єдиної гарантії від неприємностей, пов'язаних із боргами. Але якщо звернутися до поміщиків, які до цього часу зуміли утримати за собою величезні площі землі..., то, мабуть, їх гонитва за кожним зайвим карбованцем навряд чи буде меншою...» [6, с. 144].

Протягом перших двох пореформених десятиліть на теренах Російської імперії виникає ціла низка кредитних установ, відкритих на основі приватного капіталу. Пальма першості у цій справі належала банку Херсонської губернії, який розпочав свою діяльність у 1864 році. Через два роки (1866) у Санкт-Петербурзі відкривається Товариство взаємного поземельного кредиту. Загалом на початок 70-х років XIX ст. у країні вже діяло 12 земельних банків різного типу, у тім числі й Полтавський акціонерний земельний банк, статут якого було затверджено Міністерством фінансів 8 квітня 1872 році. Серед засновників цієї іпотечної установи був відомий економіст, дійсний статський радник І.В. Вернадський (батько вченого зі світовим ім'ям В.І. Вернадського). Свої кошти до статутного капіталу, що складав 1 млн. крб., внесли також голова Полтавської губернської земської управи Л.П. Томара, поміщики Л.Г. Милорадович, М.А. Плен та

І.Д. Стефанович, купці А.М. Варшавський і Р.М. Рубінштейн [7, с. 5]. Маючи головний офіс у Полтаві, зазначений банк поступово розширював свою діяльність на сусідні регіони, досягнувши на початку XX ст. таких віддалених окраїн, як Самаркандська, Ферганська, Семипалатинська та деякі інші області Російської імперії. З українських губерній, де банк розгорнув свою комерційну діяльність, слід назвати сусідні – Чернігівську, Харківську і Київську, а також Волинську і Херсонську губернії. Банк повідомляв своїм клієнтам, що позики під заставу землі вони можуть отримати на такі терміни: 66 років 2 місяці; 38 років 4 місяці; 31 рік 2 місяці; 20 років 7 місяців; 17 років; 14 років 5 місяців; 12 років 7 місяців і 10 років. Якщо ж у заставу пропонувалося нерухоме майно, яке знаходилося у межах міст, то терміни позики могли бути наступними: 38 років 4 місяці; 31 рік 2 місяці; 20 років 7 місяців; 17 років; 14 років 5 місяців; 12 років 7 місяців і 10 років. Клієнт повинен був знати, що позики на 38 років 4 місяці і 31 рік 2 місяці у межах міст видавалися виключно під кам'яні споруди, виходячи з їх ринкової вартості [5, с. 7]. Від своїх потенційних клієнтів банк вимагав такі документи: 1) заставне свідоцтво старшого нотаріуса; 2) документи на право власності; 3) план земельної ділянки; 4) детальний оціночний опис майна; 5) детальні відомості про орендні угоди із наданням оригіналів або копій таких угод; 6) заяву клієнтів про кількість наявного боргу і відсотків по ньому; 7) спрощений із кресленням план лісового господарства, затвердженого лісоохоронним комітетом.

Щоб уникнути будь-якого ризику неповернення позики, банк видавав довгострокові кредити, розмір яких не перевищував 60% оціночної вартості нерухомого майна. Платежі по кредитах клієнт зобов'язувався вносити готівкою двічі на рік, не пізніше 30 червня і 31 грудня із відповід-

ним розрахунком (табл. 1).

Якщо клієнт не вносив належні по кредиту платежі у відповідні терміни, то банк надавав йому шестимісячну пільгу з обов'язковим стягненням пені за перші два місяці з розрахунку 0,5% на місяць, а в наступні місяці вже по одному відсотку. У випадку надзвичайних ситуацій (неврожай, градобиття, пожежі і т.п.), а також у випадку смерті власника спадкоємець міг клопотатися про розстрочку не більше двох піврічних платежів терміном на три роки. При наявності заяви про розстрочку позичальник зобов'язувався надати довідку місцевої поліції чи земської управи про факт форс-мажорних обставин. Якщо ж протягом пільгового терміну відповідні борги не ліквідовувалися, то правління банку одержувало право продажу заставленого майна з аукціону. При цьому інформація про торги подавалася для публікацій у такі загальноімперські видання, як «Правительственный вестник», «Вестник финансов, промышленности и торговли», а також губернських відомостей того регіону, де знаходилося відповідне майно. Торги визнавалися такими, що відбулися у тому випадку, коли зверх суми, із якої вони розпочалися, запропоновані надбавки не менш як двома покупцями. Якщо угода була досягнута, то покупець повинен був протягом 14 днів внести потрібну суму. За відсутності покупців призначалися повторні торги, але не раніше, ніж за два тижні після перших. Відсутність покупців на других торгах давала підстави для переходу земельної ділянки чи іншого нерухомого майна у власність банку.

Якщо довготермінові кредити видавалися у формі так званих «заставних листів», які приносили їх власнику щорічно 4,5% від вказаної у них суми, то короткотермінові (від 1 до 3 років) – готівкою. Документи в такому разі подавалися до банку ті ж самі, що й при видачі довготермінового

1. Платежі під заставу землі*

Термін кредиту	Розмір % по кредиту кожного півріччя			Усього	
	зростання	погашення	на користь банку	за 0,5 року	за рік
66 років 2 місяці	2 $\frac{1}{4}$	$\frac{1}{8}$	$\frac{1}{4}$	2 $\frac{5}{8}$	5 $\frac{1}{4}$
38 років 4 місяці	2 $\frac{1}{4}$	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{4}$	3	6
31 рік 2 місяці	2 $\frac{1}{4}$	$\frac{3}{4}$	$\frac{1}{4}$	3 $\frac{1}{4}$	6 $\frac{1}{2}$
20 років 7 місяців	2 $\frac{1}{4}$	1 $\frac{1}{2}$	$\frac{1}{4}$	4	8
17 років	2 $\frac{1}{4}$	2	$\frac{1}{4}$	4 $\frac{1}{2}$	9
14 років 5 місяців	2 $\frac{1}{4}$	2 $\frac{1}{2}$	$\frac{1}{4}$	5	10
12 років 7 місяців	2 $\frac{1}{4}$	3	$\frac{1}{4}$	5 $\frac{1}{2}$	11
10 років	2 $\frac{1}{4}$	4	$\frac{1}{4}$	6 $\frac{1}{2}$	13

* Джерело: Справочная книжка Полтавского земельного банка. – Полтава: Электрич. типо-литогр. преemn. Дохмана, 1911. – С. 8.

кредиту. Розмір відсотків і умови повернення коштів за короткотерміновими позиками у кожному конкретному випадку встановлювалися правлінням банку [5, с.14].

Банк міг видавати кредити не лише фізичним, але й юридичним особам, як от: земствам і містам. У цьому випадку необхідною умовою кредиту була наявність відповідного дозволу Міністерства внутрішніх справ. Якщо під заставу пропонувалися казенні угіддя, то, згідно урядовою інструкцією від 23 липня 1865 р., потрібно було надати дозвіл Міністерства державних маєтностей і місцевого генерал-губернатора [5, с. 21]. В цілому клієнтам Полтавського земельного банку правління пропонувало власне ті ж самі умови, що й інші акціонерні банки. Не випадково ж статут Полтавського земельного банку майже повністю співпадав із аналогічною кредитною установою по сусідству – Харківським земельним банком, який був першим в імперії акціонерним земельним банком [3, с. 62]. Про зміст і масштаби діяльності Полтавського земельного банку у своїй губернії наприкінці XIX ст. свідчить табл. 2. Як видно з її даних, станом на 1 січня 1895 р. у Полтавському земельному банку лише в одній губернії було заставлено 328 565 дес. землі. При середній ціні однієї десятини сільськогосподарських угідь у 106 крб. 37 коп. клієнти одержали 17 319 100 крб. позики. Загальний залишок боргу складав 16 500 922 карбованців. Найбільше землі було заставлено у Кос-

тянтиноградському (70 465 дес.), Кобеляцькому (30 703 дес.) і Золотоніському (27 522 дес.) повітах, найменше – у Прилуцькому (9 752 дес.) та Роменському (9 851 дес.). Відповідними до площі заставлених угідь були й кредити: максимальний – у Костянтиноградському (2 730 900 крб.) і мінімальний – у Прилуцькому (569 300 крб.). При порівнянні площі заставленої землі у різних земельних банках констатуємо, що за цим показником Полтавський акціонерний банк поступався лише державному Дворянському, де на 1 січня 1895 р. було заставлено 443 184 дес., тобто на 25,9% більше. Що ж до Селянського банку, то на той же самий час у ньому було заставлено 78 830 дес., або лише 24,0% відповідної площі Полтавського акціонерного земельного банку. Навіть Харківський земельний банк діяв на Полтавщині більш активно, ніж державний Селянський – 84 012 дес., тобто на 6,2% більше [8, с. 98].

У роки століпінської аграрної реформи, коли після приватизації громадської землі селяни одержали можливість значно вільніше розпоряджатися своєю ділянкою, операції Селянського банку із землею стали випереджати відповідні показники акціонерних земельних банків, про що свідчать дані табл. 3. Станом на 1916 р. в усіх акціонерних земельних банках, які діяли на Полтавщині, було заставлено 363 570 дес. землі, тоді як у Селянському – 410 595 дес. (на 11,5% більше), а у Дворянському – 542 225 дес. (на 33,0% більше).

2. Земельні угіддя приватних власників, заставлені у Полтавському земельному банку станом на 1 січня 1895 р.*

Повіти	Кількість землі у дес.	Середня оцінка 1 дес.	Надана позика (крб.)	Залишок капітального боргу (крб.)
Роменський	9 851	132,2	614 800	589 530
Прилуцький	9 752	111,2	569 300	536 769
Переяславський	15 440	89,6	570 400	545 328
Пирятинський	15 430	94,6	685 500	650 635
Лохвицький	22 398	114,6	1 294 800	1 251 709
Гадяцький	11 757	105,7	700 900	632 317
Зіньківський	18 165	105,5	1 25 100	989 254
Миргородський	18 126	110,5	972 800	914 602
Лубенський	11 886	116,5	736 100	709 232
Золотоніський	27 522	97,6	1 336 700	1 270 576
Хорольський	24 399	120,5	1 504 900	1 389 077
Полтавський	21 215	117,8	1 222 600	1 161 745
Кременчуцький	21 456	118,4	1 359 200	1 293 370
Кобеляцький	30 703	127,3	1 995 100	1 921 271
Костянтиноградський	70 465	84,2	2 730 90	2 655 502
Разом	328 565	106,37	17 319 100	16 500 922

* Джерело: Ежегодник Полтавского губернского земства на 1895 г. Год первый. – Полтава: Типо-литогр. И.А. Дохмана, 1896. – С. 97.

3. Результати іпотечного кредитування земельних власників Полтавщини у 1906 – 1916 рр.*

Роки	Заставлено десятин землі		
	у Дворянському банку	у Селянському банку	в акціонерних земельних банках
1906	665 914	209 971	367 385
1908	618 218	223 766	356 405
1911	578 745	359 981	367 226
1912	556 164	374 297	383 026
1913	550 039	387 333	374 975
1914	542 394	339 226	366 355
1915	542 143	407 568	364 636
1916	542 225	410 595	363 570

*Джерело: Статистичний справошник по Полтавській губернії на 1918–19 рр. – Полтава: Друкарня т-ва Печатного Діла, 1919. – С. 43

4. Операції Полтавського земельного банку за 1916 р.*

Губернії і регіони	Кількість позик		Кількість заставленої землі (дес.)	Оцінка землі (крб.)	Сума позики (первісна і додаткова) (крб.)	Залишок капітального боргу (крб.)
	первісні	додаткові				
Полтавська	5 294	85	204 417	42 417 850	25 469 400	24 788 054
Харківська	526	12	141 618	40 173 700	24 103 200	23 684 158
Волинська	1 199	24	461 793	40 270 830	24 181 500	23 631 954
Чернігівська	542	19	77 727	7 780 350	4 665 600	4 505 099
Київська	495	8	117 974	25 035 600	15 020 200	14 724 353
Регіон Кавказу	3	–	12 067	1 244 800	746 600	736 915
Туркестан	234	–	5 288	1 734 950	1 038 800	894 775
Разом	8 293	148	1 020 884	158 658 080	95 225 300	92 965 308

*Таблиця складена на основі даних: Отчет Полтавского земельного банка за 1916 год. – Полтава: Тип. т-ва Печатного Дела, 1917. – С. 50.

Для повноти картини діяльності Полтавського земельного банку, де відсотки по довготерміновим кредитам були вищими, ніж у державних банках, звернемося до звіту банку за останній перед відомими соціальними потрясіннями 1917 фінансовий рік (табл. 4). Станом на 1 січня 1917 р. ця кредитна установа видала 8 293 первісних і 148 додаткових позик. Під контролем банку знаходилося 1 020 884 дес. заставленої землі, оціненої у 158 658 080 карбованців. Загальна сума виданих позик склала 95 225 300 карбованців. На клієнтах банку залишався борг за отримані кредити у 92 965 308 крб., що свідчить про значний розмах іпотеки, а, отже, й про важливу роль, яку відігравав Полтавський земельний банк на фінансовому ринку тогочасної держави.

Висновки. Діяльність Полтавського акціонерного земельного банку протягом 46 років свідчить про значні потенційні можливості залучення приватного капіталу до фінансування сільськогосподарського виробництва. Історія даної

іпотечної установи, ліквідованої більшовиками у 1918 р., зайвий раз доводить нагальну потребу на сучасному етапі реформування аграрних відносин в Україні вільного земельного ринку, прямим результатом якого якраз і є виникнення іпотечних банків. До того ж доцільним видається існування як державного земельного банку, так і приватних іпотечних установ, конкуренція яких на ринку товарів і послуг сприятиме інтенсифікації сільськогосподарського виробництва, чого бажають як виробники, так і споживачі продукції рослинництва і тваринництва. *Перспективним* із точки зору подальшого дослідження проблеми вважаємо вивчення соціального складу клієнтів акціонерних земельних банків, включаючи, звичайно, і Полтавський банк. Окрім усього іншого, це дасть можливість з'ясувати їх вплив на різні групи товаровиробників, зокрема, на індивідуальні селянські (фермерські) господарства, що теж у сучасних умовах є актуальним не лише з теоретичної, але й з практичної точки зору.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. *Левин И.И.* Акционерные коммерческие банки в России. Т. 1. / И.И. Левин. – Пг.: Тип. В. Кишбаума, 1917. – 301 с.
2. *Сербинович Я.А.* Поземельный кредит, его прошлое, настоящее и будущее / Я.А. Сербинович. – СПб.: Тип. В. Кишбаума, 1887. – 186 с.
3. *Гурьев А.Н.* Очерк развития кредитных учреждений в России / А.Н. Гурьев. – СПб.: Тип. В. Кишбаума, 1904. – 250 с.
4. *Памфилов С.Ф.* Акционерные коммерческие банки в России в прошлом и настоящем / С.Ф. Памфилов. – Нижний Новгород: Губерн. типогр., 1924. – 142 с.
5. Справочная книжка Полтавского земельного банка. – Полтава: Электр. типо-литогр. премн. Дохмана, 1911. – 161 с.
6. Отечественные записки. – 1880. – №2. – С. 144-156.
7. Устав Полтавского земельного банка. – Полтава: Тип. И.А. Дохмана, 1904. – 48 с.
8. Ежегодник Полтавского губернского земства на 1895 г. Год первый. – Полтава: Типо-литогр. И.А. Дохмана, 1896. – 188, 79 с.

УДК 657.411:657.424

© 2011

Пустяк О.В., асистент

Полтавський національний технічний університет ім. Юрія Кондратюка

ЦІЛЬОВЕ ФІНАНСУВАННЯ КОМУНАЛЬНИХ УНІТАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ: ДО ПИТАННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОГО ЗМІСТУ ТА ВІДОБРАЖЕННЯ В ОБЛІКУ

Рецензент – доктор економічних наук, професор А.Т. Опря

Висвітлено результати наукового дослідження проблемних питань обліку цільового фінансування на підтримання власного капіталу та забезпечення інноваційно-інвестиційної діяльності комунальних унітарних підприємств за рахунок коштів державного, місцевого бюджету, а також спеціального фонду розвитку міст. Особлива увага надається фінансово-економічному обґрунтуванню обліку цільового фінансування комунальних унітарних підприємств у складі власного капіталу. Описано порядок визнання освоєних коштів цільового фінансування комунальним майном.

Ключові слова: цільове фінансування, капітальні інвестиції, комунальне унітарне підприємство, статутний капітал, додатковий капітал.

Постановка проблеми. Згідно із затвердженою програмою реформування та розвитку житлово-комунального господарства на 2009-2014 роки [6], а також інших прийнятих законодавчих актів, на місцеві бюджети перекладено основний тягар відшкодування понесених збитків в умовах державного регулювання цін і тарифів та підтримання житлово-комунальної галузі в робочому стані. З одного боку, така ситуація обумовлена більшою обізнаністю й інформованістю про економічний стан та нагальні потреби комунальної галузі регіону, з іншого, – спрацьовує фактор низької фінансової спроможності місцевих бюджетів і незахищеності корпоративних прав місцевої ради за фактами цільового фінансування комунальних унітарних підприємств, що аж ніяк не сприяє підвищенню активності інвестиційної діяльності в житлово-комунальну сферу.

На даному етапі розвитку комунального господарства саме цільові надходження із державних та місцевих бюджетів відіграють визначальну роль у фінансуванні господарської діяльності підприємств галузі.

Складні відносини цільового фінансування комунальних підприємств регламентуються такими законодавчими актами: Бюджетним кодексом [2], Законом України «Про місцеве самоврядування» [7], Податковим кодексом [10],

П(С)БО 15 «Дохід» [13] та ін. Однак жоден із нині діючих нормативних актів не дає чітких і однозначних роз'яснень стосовно обліку цільового фінансування, де б враховувалися галузеві особливості та організаційно-правова специфіка діяльності комунальних унітарних підприємств, що являється стримуючим фактором у створенні ефективної фінансово-економічної моделі функціонування комунальних підприємств і налагодженої системи бухгалтерського та податкового обліку. Законодавча неврегульованість і низька активність обговорення проблем обліку цільового фінансування в науково-практичних публікаціях обумовлюють неоднозначність бачення цільового фінансування в системі обліку та оподаткування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми. Питання про можливість обліку цільового фінансування у складі власного капіталу до нас уже порушувалося у працях українських науковців, зокрема, Р.Є. Грачової, В.Ю. Звенячкіної, І.Є. Старко, В.В. Сопко, Н.М. Лисенко, а також російських економістів К. Булдакової, В.П. Астахова та ін. Втім, зазначеними авторами не надано вичерпного фінансово-економічного обґрунтування приналежності цільових коштів власному капіталу; до того ж дане питання розглядається лише у контексті капітальних інвестицій на придбання об'єктів основних засобів. Ми ж схильні вважати, що бюджетних трансфертів, які можуть бути включені до складу прирівняних до власного капіталу коштів, з огляду на їх участь у підтриманні капіталу та не компенсаційному характері недоотриманих прибутків, значно більше. Вказаними дослідниками не запропоновано дієвого порядку відображення цільового фінансування у складі коштів, прирівняних до власного капіталу з огляду на діючі норми законодавства.

Метою написання статті є вдосконалення методології обліку цільового фінансування на підприємствах житлово-комунального господарства. **Поставлена мета** передбачає виконання таких **завдань**: 1) провести критичний аналіз законо-

давчої бази та узагальнити результати існуючих досліджень стосовно відображення в обліку цільового фінансування на підтримання власного капіталу та забезпечення інноваційно-інвестиційної діяльності комунальних унітарних підприємств; 2) здійснити фінансово-економічне обґрунтування приналежності цільового фінансування до коштів, прирівняних до власного капіталу; 3) описати порядок визнання коштів цільового фінансування комунальним майном, що спрямовується органами місцевого самоврядування на поповнення власного капіталу із подальшим відображенням в обліку.

Результати дослідження. Поняття цільового фінансування розглядається у Бюджетному кодексі [2], економічній енциклопедичній літературі та в спеціалізованих довідниках і зводиться до розуміння даного терміна як «засобів, призначених для фінансування цільових заходів» [1, с. 1342], спрямованих із бюджетів усіх рівнів, позабюджетних фондів, за рахунок внесків фізичних і юридичних осіб та інших джерел.

У МСБО 20 «Облік державних грантів і розкриття інформації про державну допомогу» поняття цільового фінансування тлумачиться як державні гранти, а держава означає уряд, урядові установи та організації, незалежно від того, чи є вони загальнодержавними, місцевими або міжнародними [10, п. 3].

Бюджетна політика держави організована таким чином, що саме державні й комунальні підприємства є основними одержувачами цільового фінансування. Джерелами цільового фінансування комунальних підприємств виступають державний та місцевий бюджети, спеціальний фонд розвитку міст, а також цільові внески інших юридичних осіб. Розпорядником бюджетних коштів є місцеві державні адміністрації, виконавчі органи та апарати місцевих рад, управління, відділи та інші самостійні структурні підрозділи місцевих державних адміністрацій, виконавчих органів місцевих рад в особі їх керівників [2, ч. 3 ст. 22]. Використання коштів цільового фінансування чітко обумовлене його призначенням, що визначається давальником; у випадку із комунальними унітарними підприємствами – уповноважений орган місцевого самоврядування, який, обмежуючи сферу застосування наданих ресурсів, фактично продовжує своє волевиявлення стосовно виділених коштів навіть після факту передачі в розпорядження одержувачу.

Комунальне унітарне підприємство створюється одним засновником (органом місцевого самоврядування), який зобов'язаний виділити необхідне для початку функціонування підпри-

ємства майно, сформувати статутний фонд, затвердити статут. Майно комунального унітарного підприємства, перебуваючи у комунальній власності територіальної громади, «закріплюється за підприємством на праві господарського відання (комунальне комерційне підприємство) або на праві оперативного управління (комунальне некомерційне підприємство)» [3, п. 4 ст. 63]. Вираження зазначених правомочностей полягає у речовому праві КП розпоряджатися наданим майном, але за умови контролю засновником за його збереженням і використанням.

Таким чином, стовідсоткова належність корпоративних прав міській раді певною мірою обумовлює залежність фінансово-господарської діяльності комунального унітарного підприємства від волевиявлення засновника, а отже, будь-які надходження ресурсів від засновника унітарному підприємству мають цільову спрямованість. Відповідно, цільове фінансування, що надходить із місцевого бюджету (надаються органом місцевого самоврядування) на підтримання капіталу та розширення діяльності комунального унітарного підприємства, є, по суті, внеском у власний капітал.

Органи місцевого самоврядування створюють унітарні підприємства з метою забезпечення виконання соціальних програм і делегованих державою функцій природоохоронних, соціально-економічних функцій, функцій оборони тощо. Для засновника (в такому контексті) першочерговою метою створення підприємства є не отримання прибутку, а виконання соціально важливих задач та задоволення потреб населення регіону. І тому збитковість підприємств у результаті державного регулювання цін і тарифів вимагає від органів влади додаткових видатків на підтримання та збереження капіталу комунального підприємства з метою недопущення їх ліквідації. Цільове фінансування на розширення, реконструкцію й технічне переоснащення діючих комунальних підприємств, на поліпшення основних засобів, на капітальний ремонт повністю зношених об'єктів зі збільшенням економічних вигід та інші цільові надходження, що не пов'язані з відшкодуванням недержаних прибутків, сприяють підтриманню виробничих потужностей комунального унітарного підприємства та забезпечують збереження їх власного капіталу.

В умовах поставленого державою завдання по збереженню комунального майна [6], і, відповідно, прав на комунальну власність, актуальним є питання закріплення й повного відображення внесків до власного капіталу, а отже, – реаліза-

ції корпоративних прав місцевого самоврядування, – адже у разі ліквідації підприємства досить важливим є повернення майнових вкладів територіальної громади.

Щодо відображення у бухгалтерському та податковому обліку цільових коштів існує класичний підхід, затверджений П(С)БО 15 «Дохід» [13] та Податковим кодексом [10], згідно з яким цільове фінансування після використання визнається доходом.

Хоча у міжнародних стандартах обліку та звітності (МСБО 20 «Облік державних грантів і розкриття інформації про державну допомогу») обумовлено існування двох поширених підходів до обліку державних грантів: «метод капіталу, згідно з яким грант відображається за кредитом безпосередньо у власному капіталі» і «метод доходу, згідно з яким визнається доходом протягом одного або кількох звітних періодів» [10, п. 13]. Як аргумент на підтримку правомірності існування і використання методу капіталу: в МСБО кошти цільового фінансування трактуються як фінансові ресурси, що відображаються «у балансі, а не у звіті про прибутки та збитки, для згорання статей витрат, які вони фінансують» [там же, п. 14а]. Оскільки кошти цільового фінансування надаються державою (нагадаємо, органи місцевого самоврядування у міжнародних стандартах є державним представником [там же, п. 3]) на безповоротній основі, «їх слід кредитувати безпосередньо у власному капіталі» [там же, п. 14а]. З іншого боку, кошти цільового фінансування являються «заохоченням, яке надане державою без супутніх витрат», спонуканням підприємства органами влади виконати поставлені умови фінансування та взяти участь у державній програмі. А отже, «недоречно визнавати державні гранти у звіті про прибутки та збитки, оскільки вони є не заробленими» [там же, п. 14б].

Критичний аналіз нормативних актів підтвердив, що існуюча методика бухгалтерського та податкового обліку цільового фінансування не враховує ані галузевої специфіки, ані майнових та економіко-правових особливостей діяльності комунальних унітарних підприємств, що зумовлює однобоке, на користь фіскальної системи, трактування цільового фінансування як доходу. Слід зазначити також, що поняття цільового фінансування комунального унітарного підприємства аж ніяк не підходить під визначення доходу ні в П(С)БО 15 «Дохід» [13], ані в МСБО 18 «Дохід» [9], адже, виходячи із вищенаведених доведень, підпадає під дію винятку: збільшення суми власного капіталу за рахунок внесків учас-

ників підприємства не є доходом.

На сьогодні відсутнє затверджене на законодавчому рівні однозначне бачення чи методика обліку та оподаткування операцій із коштами цільового фінансування. Тому нагальною постає потреба закріпити законодавчим актом основні теоретичні положення, які обумовлять можливість віднесення цільових надходжень до коштів прирівняних до власних, що слугуватиме законодавчим підґрунтям формування методики відображення операцій із коштами цільового фінансування на рахунках власного капіталу.

Підтримуючи позицію Н.М. Лисенко [8, с. 28], ми схильні вважати, що дану проблему можна вирішити на рівні місцевих рад, основою чого можуть слугувати норми Закону «Про місцеве самоврядування», де визначено, що орган місцевого самоврядування, в межах повноважень щодо управління комунальною власністю, має право здійснювати управління комунальним майном [7, пп. а1 ст. 29], на основі відповідно прийнятого рішення сесії місцевої ради [Там же, пп. а3 ст. 28]. Саме міська рада, як уповноважений орган місцевого самоврядування, має право рішенням сесії надати статус комунального майна сумі освоєних комунальному підприємству коштів цільового фінансування (див. рис.).

Визнання комунальним підприємством витрат та отримання цільового фінансування на капітальні інвестиції можуть відбуватися у різних облікових періодах, тому в розробленій схемі представлено два шляхи відображення в обліку: відображення отримання цільового фінансування до та після понесених витрат.

Ми схильні вважати, що нині діюче Положення №1213 [12] також потребує доопрацювання. Так, в окремо виділеному розділі V «Облік власного капіталу підприємств комунального сектора економіки» необхідно відобразити галузеві особливості обліку власного капіталу комунального підприємства, серед яких і питання прирівняних до власного капіталу коштів цільового фінансування комунального унітарного підприємства.

З метою наближення до загальноєвропейських норм та врахування в обліку галузевих особливостей комунального підприємства, в П(С)БО 15 «Дохід» [13] у розділі «Визнання та класифікація доходу» необхідно внести поправку, де б зазначалося наступне: цільове фінансування комунальних унітарних підприємств, яке не є відшкодуванням витрат, пов'язаних із соціально-економічною політикою та державним регулюванням цін і тарифів, не є доходом підприємства, як таким, що відповідає визначенню у п. 5

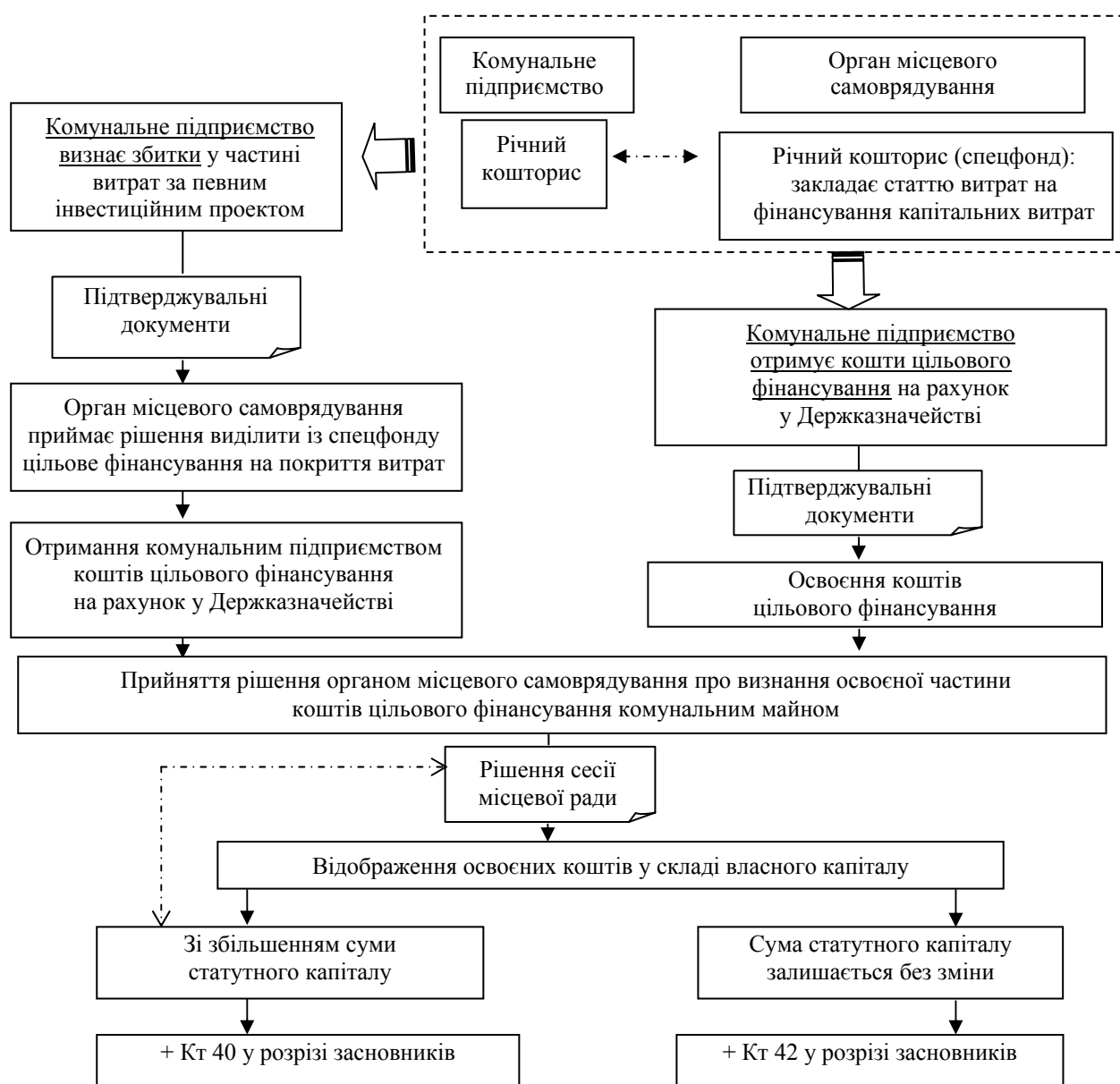

Рис. Визнання коштів цільового фінансування власним капіталом

зазначеного стандарту, а являється внеском засновника, уповноваженим органом місцевого самоврядування, у власний капітал підприємства. Присвоєння використаним коштам цільового фінансування статусу комунального майна повинно бути підтверджене рішенням сесії місцевої ради.

З метою забезпечення можливості відображення цільового фінансування у складі власного капіталу, комунальному унітарному підприємству в Наказі про облікову політику необхідно передбачити наступне:

1) вказати можливі джерела надходження та напрями використання цільового фінансування на підприємстві;

2) у частині надходжень із бюджету місцевої ради – засновника, оговорити, які з них повинні відображатися як внесок до власного капіталу;

3) зазначити первинні документи, що беруть участь в оформленні операцій із надходження та витрачання коштів цільового фінансування;

4) вказати аналітичні рахунки обліку цільового фінансування та цільових надходжень;

5) зазначити послідовність дій у разі прийняття рішення про збільшення суми статутного капіталу на суму освоєного (використаного) капітального трансферту;

6) зазначити порядок відображення в обліку операцій із цільовим фінансуванням без прийняття рішення про зміну розміру статутного капіталу;

7) вказати відповідальних осіб та затвердити процедури і методи поточного контролю надходження й витрачання коштів цільового фінансування;

8) визначити строки подання та форму звітності за використаним цільовим фінансуванням.

Висновок. Прийняття запропонованих нами змін до законодавчих актів сприятиме як гармонізації обліку та звітності, так і підвищенню інвестиційної активності в комунальній галузі. У вигідній позиції опиняться не лише органи міс-

цевої влади, які матимуть законодавче підґрунтя повного відображення внесків та захищеність корпоративних прав, але й галузь у цілому: припиниться відтік ресурсів у вигляді необґрунтованих та економічно невиправданих податків. Пріоритетними напрямками дослідження в контексті порушеної нами проблеми є розробка методології відображення на рахунках бухгалтерського обліку господарських операцій із отримання та освоєння коштів цільового фінансування комунального унітарного підприємства.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Большой экономический словарь / [Агафонов М.Ю., Азрилиян А.Н., Азрилиян О.М. та ін.]; под ред. А.Н. Азрилияна. – М.: Институт новой экономики, 2008. – 1742 с.
2. Бюджетний кодекс України від 08 липня 2010 р. №2456 – VI.
3. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року № 436-IV, зі змінами.
4. Грачова Р. Точно в ціль / Р. Грачова // Дебет-Кредит. – 2002. – №11. – С. 15-16.
5. Гура Н. Облік цільового фінансування на підприємствах житлово-комунального господарства / Н. Гура // Бухгалтерський облік і аудит. – 2004. – №2. – С. 45-50.
6. Закон України «Про загальнодержавну програму реформування та розвитку житлово-комунального господарства на 2009-2014 роки» від 11 червня 2009 року № 1511-VI.
7. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» № 280/97-ВР від 21.05.1997 р., зі змінами.
8. Лисенко Н. Актуальні питання обліку капітальних інвестицій підприємствами (на прикладі житлово-комунального господарства) / Н. Лисенко // Бухгалтерський облік і аудит. – 2005. –

№6. – С. 24-33.

9. МСБО 18 «Дохід» [Електронний ресурс]: за даними Міністерства фінансів України. – Режим доступу до електронного документу: http://www.minfin.gov.ua/document/92429/МСБО_18.pdf

10. МСБО 20 «Облік державних грантів і розкриття інформації про державну допомогу» [Електронний ресурс]: за даними Міністерства фінансів України. – Режим доступу до електронного документу: http://www.minfin.gov.ua/document/92432/МСБО_20.pdf

11. Податковий кодекс України від 02.12.2010 №2755-VI, зі змінами.

12. Положення про порядок бухгалтерського обліку окремих активів та операцій підприємств державного, комунального секторів економіки і господарських організацій, які володіють та/або користуються об'єктами державної, комунальної власності, затвердженого наказом Міністерства фінансів України № 1213 від 19.12.2006.

13. П(С)БО 15 «Дохід», затверджено наказом Міністерства фінансів України від 29.11.1999 р. №290, зі змінами.

УДК 338.439.5:639.2

© 2011

Загороднюк О.В., викладач

Уманський національний університет садівництва

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОГО РИНКУ РИБИ*Рецензент – кандидат економічних наук, професор, Заслужений економіст України А.Ф. Бурик*

Здійснено аналіз перспектив розвитку вітчизняного ринку риби. Обґрунтовано необхідність перегляду нормативно-законодавчої бази рибогосподарської діяльності з урахуванням потреб українського суспільства та інтересів суб'єктів господарської діяльності. Наголошується, що подальший розвиток ринку риби повинен базуватися на створенні дієвого організаційно-економічного механізму його функціонування, державному стимулюванні розвитку інфраструктури ринку, посиленні контролю за якістю риби та рибної продукції, модернізації рибогосподарських підприємств, оновленні матеріально-технічної бази й підвищенні капіталізації підприємств.

Ключові слова: ринок, структура ринку, попит, пропозиція, ціна, ринкова інфраструктура.

Постановка проблеми. Риба та рибна продукція є цінною продовольчою продукцією, що відіграє значну роль у забезпеченні продовольством населення країни. Оскільки риба є джерелом забезпечення потреб людини у білках тваринного походження, а також вітамінів, мінералів, мікроелементів та біологічно активних речовин, то рівень її споживання залишається важливим показником рівня якості життя. Незважаючи на те, що за останні роки споживання риби і рибопродукції поступово зростало (у 2009 році становило 16 кг на особу), цього недостатньо для забезпечення фізіологічно обґрунтованої норми споживання, яка становить 20 кг на рік, у тому числі живої та свіжої риби – 5-6 кг. Для порівняння: у країнах Східної Європи, близьких до України за культурними традиціями та споживчими перевагами, цей показник становить 14 кг/люд. (в Іспанії – 38, у Норвегії – 50, в Ісландії – 90 кг/люд. за рік) [1].

Як бачимо, в нас є значні перспективи зростання даного ринку продукції. З огляду на це, подальший розвиток даного сегменту продовольчого ринку в державі передусім повинен спрямовуватися на подолання від'ємного балансу споживання продукції, й водночас підвищення експортного потенціалу рибної галузі, а також на збереження та підвищення якісних показників рибопродукції. Тому дана проблема наразі надзвичайно актуальна.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання проблеми.

Слід відмітити, що перспективам розвитку вітчизняного ринку риби і рибопродукції присвячені роботи П.Т. Саблука, В.І. Бойка, М.Г. Лобаса [6], П.П. Борщевського, М.С. Стасишена, Н.В. Алексіна, П.Т. Галасуна, А.І. Андрищенко, Р.А. Балтаджі, В. Мельничука, Е. Оболонцевої, Т. Теслюк [3], С.І. Алімова [4], Н.І. Смирнюк, І.В. Буряк, Н.О. Марценюк [5] та інших вчених.

У переважній більшості вказаних праць розглядаються загальні тенденції розвитку ринку риби і рибопродукції, стан експортно-імпорتنих операцій, та (певною мірою) питання ціни продукції. Крім вказаних особливостей, на нашу думку, досить важливими питаннями є також недосконалість нормативно-законодавчої бази рибогосподарської діяльності, джерело походження сировини, процес вирощування та відгодівлі риби, її транспортування до кінцевого споживача, якість продукції галузі.

Метою дослідження є аналіз перспектив розвитку вітчизняного ринку риби та обґрунтування необхідності створення дієвого організаційно-економічного механізму його функціонування.

Матеріали і методи досліджень. Для вивчення цього питання була використана інформація Держкомстату та Державного комітету рибного господарства України, дані науково-дослідних установ, праці вітчизняних вчених. Дослідження проводили за загальноприйнятими в економіці методиками із застосуванням монографічного методу та результатів особистих аналітичних спостережень

Результати досліджень. Основною рибною продукцією внутрішніх водойм була й залишатиметься в перспективі свіжа риба різних порід. Тому важливим питанням для підприємств, які її поставляють на ринок, є умови вирощування й відгодівлі риби, якість мальків та екологічний стан водоймища.

В Україні є значні площі внутрішніх водойм, придатних для вирощування риби. Наявність водного фонду для вирощування об'єктів аквакультури перевищує 1 млн га; із них водосховищ – близько 800 тис. га, ставів – 122,5 тис. га, озер – 86,5 тис. га, водойм-охолоджувачів – 13,5 тис. га, інших

категорій – 6 тис. га. За наявності водного фонду Україна посідає друге (після Росії) місце в Європі.

Переважає кількість ставків і озер, в яких здійснюється риборозведення, перебувають в оренді підприємств-рибогосподарств. Основні зусилля такі господарства спрямовують на вирощування і реалізацію у свіжому вигляді рослиноїдних порід риби – коропа і різних видів товстолобика, які мають постійний і стабільний попит із боку споживачів. При цьому для отримання позитивного економічного ефекту від рибальства господарства мають комплексно вирішувати питання розведення риби, її вилову та доставки до кінцевого споживача. Переважає більшість рибогосподарств при вирощуванні товстолобика використовує дворічний цикл, за допомогою якого підприємство протягом двох вегетаційних періодів одержує товарну продукцію масою 0,4-0,5 кг (і навіть до 1,0 кг для коропа). На короп із такою масою є найбільший попит серед населення.

Для підвищення економічної ефективності вирощування товарної риби у внутрішніх водах, насамперед штучних, важливим є догляд за ставками і водосховищами, в яких планується здійснювати промислове рибальство.

Перспективним напрямом розведення товарної риби є запровадження трирічного циклу її вирощування. Такий період практикують переважно для розведення товстолобика, адже за цей період він досягає маси трьох і більше кілограмів, що користується особливим попитом серед населення, оскільки м'ясо переходить до розряду „жирного”, з якого виготовляють високоякісний балік.

В Україні наявна значна кількість малих, так званих „технологічних”, водоймищ, які є складовими промислових об'єктів, як то відстійників, охолоджувачів та ін. На таких водоймищах можливе ведення товарного рибництва за умов взаємоузгодженості організаційно-економічних відносин між підприємствами-власниками водних об'єктів і водокористувачами у випадку, коли власне промислове підприємство не зацікавлене у самостійному веденні даного виду економічної діяльності. Специфічність даних водних об'єктів полягає у практично повній відсутності умов для природного відтворення риб через низький рівень природної кормової бази, якісних показників води та ін. Тому рибогосподарства використовують їх в якості нагульних водоймищ. Такий вид рибництва дає змогу значно оптимізувати використання природних кормів із штучними, розвиваючи при цьому екологічно чисту та ресурсо- й енергозберігаючу технологію розведення високоякісної цінної риби.

Якщо економічна діяльність по рибальству у внутрішніх спрямована насамперед на вирощування та відгодівлю риби, то у зовнішніх водах вона полягає у виявленні значних скупчень риби та її вилов, а також транспортування до кінцевого споживача й умови перевезення продукції. Фонд рибогосподарських водних об'єктів України становить 15633,5 тис. га прибережних ділянок Чорного та Азовського морів, 18 заток зазначених морів площею 1620,1 тис. га, 21 лиман площею 267,4 тис. га.

Для рибогосподарських підприємств, що займаються морським виловом рибопродукції, важливим завданням ефективної діяльності є наявність сучасної матеріально-технічної бази у вигляді флоту та наземного транспорту. В Україні функціонує 4 морські рибні порти: Севастопольський морський рибний порт, Керченський, Іллічівський та Маріупольський. Їх перевалочні потужності та інфраструктура здатні в повному обсязі приймати рибні судна, здійснювати їх вивантаження та обслуговування.

Разом із тим за часи незалежності в Україні катастрофічно знизився сам океанічний флот країни. Наприкінці 80-х років минулого століття потужний рибальський флот України займався виловом риби біля берегів Мавританії і Марокко, Росії й Антарктиди. Матеріально-технічна база дозволяла добувати, переробляти, зберігати й продавати через систему дистрибуції близько 750 тис. тонн риби й рибної продукції щорічно, а 2009-го, за даними Держкомстату, вилов риби становив 256,9 тис. тонн, із яких на внутрішній ринок України надійшло всього 40 тис. тонн. Основу океанічного промислу на сьогодні складають рибодобувні підприємства недержавної форми власності: ВАТ «Інтеррибфлот» та ТОВ Рибпромислова судноплавна компанія «Капітан», ЗАТ «СРДК», які здійснюють промисел у районі Центально-Східної Атлантики (Мавританія), державне підприємство «Сервіс» та рибодобувна компанія «Fishing Company S.A.», які працюють у морській економічній зоні Нової Зеландії.

Якщо у 1999 році у нас було 123 океанічних судна, то протягом 2009 року із різною періодичністю працювало лише 12 суден океанічного промислу, які здійснювали промисел ставриди, сардини, скумбрії, кальмарів та ін. На думку експертів, для покриття внутрішнього споживання країни морською рибопродукцією необхідне близько 30 суден різної тоннажності та класності. Для вирішення цієї проблеми необхідно прийняття відповідної державної програми, яка б стимулювала виробництво спеціалізованих суден по вилову морської аквакультури на вітчизняних верфях та передачу їх рибогоспо-

дарським підприємствам на умовах фінансового лізингу. Для цього пропонується ввести 5%-й податок на будь-яку рибну продукцію, сировину з неї, також продукти переробки, що імпортуються на вітчизняний ринок.

При цьому разом із будівництвом безпосередньо риболовних суден необхідно зводити транспортні судна. Обидва види суден повинні бути високотехнологічними, обладнаними супутниково-навігаційними та GPS системами. Риболовним суднам вони необхідні для відстеження з космосу значних скупчень риби, а транспортним — для точності визначення риболовного судна та зниження втрат часу при навігації й прокладання маршрутів. З огляду на це, доцільним буде при будівництві наступного вітчизняного космічного супутника встановити на ньому відповідне обладнання, а також використання іноземних супутників спостереження за світовим океаном на договірних засадах як на державному рівні, так і самими рибопідприємствами.

Україна є членом близько десяти міжнародних організацій, які створені з метою регулювання відносин між державами у галузі використання ресурсів Світового океану, екології морів, а також ведення рибальства. В межах цих організацій нашій державі надаються квоти щодо здійснення промислового вилову водних живих ресурсів в цілому та ведення промислового вилову риби зокрема. Однак через практичну відсутність вітчизняного океанічного флоту вказані квоти використовуються не в повному обсязі, що в майбутньому може призвести до відмови у праві рибальства у Світовому океані взагалі.

Так, вітчизняними підприємствами у 2009 році не здійснювався вилов риби та добування інших водних живих ресурсів у відкритій частині Світового океану, хоча ще у 2008 році було вилучено 7556 тонн, а у 1995 році — 22694 тонн. Тобто, вітчизняний океанічний флот не здійснював промисловий вилов рибної продукції для вітчизняного ринку, а всю продукцію безпосередньо у місцях вилову реалізовував іноземним країнам.

При цьому, ми вважаємо, що відмовлятися від квот на вилов риби через відсутність матеріально-технічної бази є неприпустимим, оскільки в майбутньому ми вже не зможемо їх отримати через надзвичайно складні умови їх відновлення. Більше того, слід брати участь у новостворюваних міжнародних організаціях у даній галузі. Так, надзвичайно перспективною, з огляду на це, є міжнародна Організація з питань рибальства в південній частині Тихого океану. Цей регіон важливий для будь-якої держави, тому участь у ній, отримання квот, їх освоєння, а також безпосередня

присутність українського рибальського флоту в Тихому океані носять стратегічне значення як для продовольчої (як джерело наповнення вітчизняного ринку морепродуктами й рибною продукцією), так і політико-економічної безпеки.

Державний комітет рибного господарства щорічно встановлює ліміти на виловлення риби й інших водних живих ресурсів у водних об'єктах загальнодержавного значення, однак через низький рівень фінансування комітету на заходи по незаконному вилову риби (насамперед, це відсутність сучасних кораблів та суден спостереження за водними об'єктами з метою запобігання протиправного рибальства) цей ліміт значно перевищується браконьєрським шляхом.

Водночас конче необхідно розвивати інфраструктуру та логістичну систему доставки рибної продукції до споживача. Нині необхідно підвищувати економічну ефективність підприємств, як виробників, так і переробників, впроваджуючи сучасні технології й новітнє обладнання переробки, зберігання і транспортування продукції. Крім того, з огляду на відсутність в Україні власної сировинної бази деяких видів риби (зокрема скумбрії, палтуса, сьомги, оселедця та інших видів), її завжди будуть імпортувати у значних обсягах, які переважатимуть 50% загального обсягу, потребують удосконалення і модернізації існуючих та будівництва нових потужностей по зберіганню риби та інших водних живих ресурсів. Окрім того, через незадовільний стан холодильників, у яких зберігається рибпродукція (рівень зносу основних фондів катастрофічний), слід сприяти інвестуванню як вітчизняного, так й іноземного капіталу у будівництво нових. Це повинно стати одним із пріоритетів у державному стимулюванні розвитку інфраструктури ринку.

Зважаючи на те, що риба та інші живі водні ресурси є високопоживною харчовою продукцією, необхідною для повноцінного функціонування й життєдіяльності людини, попит на неї буде постійним, а разом із підвищенням рівня доходів населення він буде лише збільшуватися. У зв'язку з цим конкурентоспроможною буде продукція тих товаровиробників, яка окрім високих споживчих властивостей і відповідної якості буде представлена на ринку у зручному пакуванні і в широкому асортименті. Таким чином, уже зараз потрібно нарощувати потужності з фасування та пакування рибної продукції. Крім того, вкрай необхідно підприємствам досягнути такого рівня ціни та асортименту й якості продукції, який у максимально повному обсязі задовольняв би потреби кінцевого споживача, чи то переробне підприємство, чи населення країни.

Необхідно зазначити, що рибогосподарським підприємствам необхідно постійно вкладати кошти в модернізацію власного підприємства, оновлювати матеріально-технічну базу, підвищувати капіталізацію підприємства. Одночасно з розвитком рибогосподарських підприємств, нарощенням вилову і переробки рибної продукції доцільно суттєво підвищити рівень контролю за її якістю. Насамперед, необхідно заборонити ввезення нелегальної риби та сировина для переробки, яка не пройшла сертифікації. Слід посилити контроль за мережами супермаркетів, магазинів, особливо ринків і стихійних точок продажу. При виявленні несертифікованої продукції на реалізаторів слід накладати значні штрафні санкції, включаючи позбавлення свідоцтва на відповідний вид діяльності.

Необхідно, разом із цим, збільшити кількість центрів сертифікації та якісної оцінки продукції як державного, так і приватного характеру; при цьому державні центри обладнувати сучасними засобами вимірювання за кошти державного бюджету, а при ринкових – за рахунок відсотка з орендної плати за місце торгівлі.

Підвищувати якість продукції на підприємстві безпосередньо слід за рахунок впровадження новітніх інноваційних технологій, насамперед, у процес обробки продукції та її пакування.

Висновки. Отже, подальший розвиток ринку риби та рибної продукції повинен базуватися на створенні дієвого організаційно-економічного механізму його функціонування. Одночасний розвиток усіх елементів механізму спричинять синергійний ефект розвитку ринку рибної продукції, що, в кінцевому результаті, підвищить економічну ефективність діяльності рибогосподарських підприємств, їх конкурентоспроможність як на вітчизняному, так і на зовнішньому ринках, а кінцевим споживачам надасть широкий асортимент рибної продукції та її переробки

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Алімов С.І. Рибне господарство України: стан і перспективи / К.: Вища освіта, 2003. – 335 с.
2. Гринжєвський М.В. Основи фермерського рибного господарства. / Гринжєвський М.В., Андрущенко А.І., Третяк О.М. [та ін.]. За ред. М.В. Гринжєвського. – К.: Світ, 2000. – 344 с.
3. Козій С. Перспективи розвитку ринку риби і рибної продукції // *Економіческие инновации*. – Вып. 19: Приоритеты преобразований в экономике. Сб. науч. работ. – Одесса: Ин-т проблем рынка и экономико-экологических исследований НАН Украины, 2004. – С. 230-236.

високої якості за доступною ціною.

При цьому однією з основних проблем державного регулювання ринку рибної продукції, а також усього продовольчого ринку, є стимулювання внутрішнього попиту та підвищення купівельної спроможності населення, оскільки саме самодостатня й забезпечена матеріально людина здатна створювати попит на ринку.

Традиційно високий рівень споживання риби, унікальні природні можливості, кваліфіковані фахівці, місткий і привабливий ринок є основою інвестиційної привабливості рибної галузі України. На ринку риби необхідно створити прозорі та дієві організаційно-економічні правила гри, що нададуть впевненості учасникам ринку, інвесторам у завтрашньому дні.

Розвитку вітчизняного ринку риби сприятимуть:

- маркетингові дослідження та розвиток логістики;
- сучасний розвиток аквакультури;
- повне і раціональне використання промислових можливостей України;
- прийом та переробка сировини від місцевих рибалок;
- посилення контролю за якістю риби і рибної продукції;
- прийняття відповідної державної програми, яка б стимулювала виробництво спеціалізованих суден по вилову морської аквакультури та передачу їх рибогосподарським підприємствам на умовах фінансового лізингу (для цього пропонується ввести 5%-й податок на будь-яку рибну продукцію, сировину з неї, а також продукти переробки, що імпортується на вітчизняний ринок);
- державне стимулювання розвитку інфраструктури ринку;
- модернізація рибогосподарських підприємств, оновлення матеріально-технічної бази, підвищення капіталізації підприємств.

4. Ринок продовольства: проблеми формування і розвитку / під ред. П.Т. Саблука, В.І. Бойка, М.Г. Лобаса. – К.: УкрІНТЕІ, 1993. – 236 с.
5. Смирнюк Н.І. Забезпеченість населення України рибою та рибною продукцією на сучасному етапі становлення ринкових відносин. / Смирнюк Н.І., Буряк І.В., Марценюк Н.О. // *Рибогосподарська наука України* – 2007. – №1. – С. 76-83.
6. Стасишен М.С. Економічні проблеми розвитку рибного господарства України / М.С. Стасишен; Ред.: П.П. Борщевський; НАН України. – К., 1998. – 292 с.

УДК 339.337:338.439.5

© 2011

Грінченко О.В., асистент

Полтавська державна аграрна академія

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ СТВОРЕННЯ ОПТОВИХ ПРОДОВОЛЬЧИХ РИНКІВ

Рецензент – доктор економічних наук Х.З. Махмудов

Проаналізовано механізм діяльності оптових продовольчих ринків, розкрито їх особливості та основні завдання. Визначено умови діяльності суб'єктів, які працюють на оптових ринках продовольчої продукції, вимоги до якості й складу продукції, що реалізовується виробниками, можливості, яким сприяє діяльність таких ринків. Висвітлено наслідки діяльності оптових ринків для виробників і споживачів. Визначальними наслідками створення оптових продовольчих ринків є: сприяння підвищенню економічної ефективності та конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва, виведення з тіні та легалізація товаропотоків сільськогосподарської продукції.

Ключові слова: аграрний ринок, виробник, оптовий продовольчий ринок, реалізація, споживач.

Постановка проблеми. На сьогодні в Україні має місце нестабільна цінова ситуація на аграрному ринку через недостатній розвиток його інфраструктури, зокрема, цивілізованих прозорих каналів розподілу аграрної продукції на шляху від виробника до кінцевого споживача на вигідних для всіх учасників процесу умовах, стабільних зв'язків у ланцюгу “виробник – оптовик – роздрібний продавець – споживач”.

Ситуація, що склалася, є причиною значних цінових коливань на продовольчому ринку, призводить до неефективного використання ресурсів, звужує можливості щодо забезпечення населення якісними продуктами харчування у широкому асортименті за доступною ціною, зумовлює додаткові збитки для виробників, переробників і споживачів, і в кінцевому результаті значні економічні втрати місцевого та державного бюджетів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми. Методологічні та методичні питання розвитку ринків аграрної продукції розкриваються в наукових працях Г.О. Андрусенка, В.І. Бойка, М.І. Белявцева [1], О.І. Гойчук, О.Д. Гудзинського, Й.С. Завадського, В.В. Зіновчука, С.М. Злупка [4], О.Ю. Єрмакова, П.С. Єщенка [3], М.П. Канінського, В.І. Криворучка,

П.М. Макаренка, І.Н. Топіхи, А.І. Шумейка, О.М. Шпичака та інших.

Так, зокрема, у навчальному посібнику „Інфраструктура товарного ринку” М.І. Белявцев констатує, що у сучасній економічній ситуації особлива роль відводиться товарному ринку, який відображає взаємодію всіх ланок у процесі руху товару. Функціонуюча система товарного ринку володіє власною інфраструктурою, що є обов'язковим компонентом ринкової економіки. Особлива увага відводиться й специфічним особливостям роботи оптових посередників у сучасних умовах господарювання.

У навчальному посібнику „Перехідна економіка: сучасна Україна” під авторством С.М. Злупка на основі вивчення різноманітних статистичних, соціологічних та інших матеріалів, а також використання публікацій як вітчизняних, так і зарубіжних авторів висвітлено новий етап у формуванні та розвитку національної економіки, починаючи від проголошення державної незалежності України. Розглянуто основи інноваційно-конкурентоспроможної моделі національної економіки, роль аграрного сектора економіки у продовольчій безпеці країни, формування грошової і фінансово-кредитної систем, розвиток економіки України в умовах глобалізації.

Водночас, на жаль, не можна на даний час говорити про завершеність вирішення комплексу організаційно-економічних проблем, особливо тих, що стосуються формування і функціонування мережі оптових ринків.

Мета дослідження полягає у вивченні теоретичних аспектів функціонування й розвитку оптових продовольчих ринків та обґрунтуванні необхідності створення таких ринків в Україні.

Матеріали і методи досліджень. Основними джерелами інформації для написання статті слугували наукові праці вітчизняних і зарубіжних економістів, світова практика та економічна теорія відносно методів і форм оптової торгівлі, а також нормативно-правові акти різних рівнів. Методологічною основою дослідження є діалектичний метод та комплексний підхід до вивчен-

ня економічних явищ. Автором використані такі методи: монографічний, абстрактно-логічний, маркетингового дослідження, аналізу та синтезу.

Результати досліджень. Розвиток мережі оптових продовольчих ринків обумовлений проблемами продовольчого забезпечення країни. Розпад СРСР призвів до руйнування державної централізованої оптової торгівлі продовольчими товарами, приватизації оптових і роздрібних підприємств, ліквідації централізованої системи розподілу сільськогосподарської продукції та продовольства, що сприяло нищенню системи просування продовольчих товарів до споживачів в Україні. Все це вимагає знаходження нових підходів до організації оптової торгівлі та руху продовольчих товарів і сільськогосподарської сировини.

Оптові продовольчі ринки – це місце купівлі-продажу якісної сільськогосподарської сировини і продовольства оптовими і роздрібними торговельними підприємствами.

Наявність оптових продовольчих ринків дозволяє:

- підвищити економічну ефективність розподільчої мережі за рахунок оптимізації вантажо-потоків;
- підтримати вітчизняного товаровиробника;
- раціонально використовувати сховища і складські приміщення, скорочувати втрати продукції й витрати обігу;
- легалізувати тіньову торгівлю і тим самим збільшити надходження податкових відрахувань до бюджету держави;
- здійснювати жорсткий контроль за якістю товарів;
- своєчасно забезпечувати суб'єктів ринку інформацією про попит і пропозицію в регіоні;
- створювати нові робочі місця.

Продукти, що поставляються в місто через такі ринки, обходяться покупцю значно дешевше, ніж за схемою постачання продовольством, що склалася через значну кількість посередників.

Основні завдання створюваних оптових продовольчих ринків включають наступне:

- відновлення міжрегіональних господарських зв'язків, що дає можливість здійснювати інформаційну взаємодію всіх ринків;
- формування цінової політики, що полягає у визначенні та встановленні такої ціни, яка, з одного боку, достатня для покриття виробничих витрат, а з іншого – прийнятна для споживача;
- протидію проникнення на продовольчий ринок кримінальних структур.

Оптовий продовольчий ринок відрізняється

від оптово-роздрібних ринків наступними особливостями:

- він припускає розвинену інфраструктуру, і реалізація продукції на ньому здійснюється в обсязі не менше певного мінімуму (один ящик, один мішок, тощо);
- фізичні особи на оптовий ринок не допускаються;
- всі операції, зокрема банківські, щодо збору податків та інше здійснюються за безготівковим розрахунком із застосуванням нових форм фінансових операцій.

У виробника, який працює на оптовому ринку, з'являється можливість отримання прибутку не за рахунок підвищення ціни, а за рахунок збільшення товарообігу, що служить стимулом для нарощування обсягів виробництва та реалізації.

Залежно від спеціалізації оптові продовольчі ринки можуть бути універсальними і спеціалізованими. Універсальні ринки найбільш поширені, особливо при невеликих обсягах передбачуваних операцій. Залежно від призначення можна виділити оптові продовольчі ринки для продавців, метою яких є збут досить великих партій сільськогосподарської продукції.

На оптовому ринку передбачається павільйонно-секційна організація торгового процесу. Місцем проведення оптових торгів є торговий зал оптового ринку. Право продажу оптових партій товарів номенклатури оптового продовольчого ринку надається зареєстрованим на ньому продавцям за умови пред'явлення ліцензії на ведення торговельної діяльності й документів, які підтверджують якість реалізованих товарів.

До учасників торгів на оптовому ринку відносяться:

- власники товарів (виробники, оптові підприємства, посередники) або повноважні представники, які мають право проведення торгових операцій на ринку в якості продавців;
- роздрібні торговельні та інші підприємницькі структури, що мають доступ на оптовий ринок у ролі покупців;
- персонал оптового ринку, який бере участь у формуванні торгових операцій безпосередньо в товарних секціях. Персонал ринку не має права здійснювати операції чи втручатися в процес ведення торгів.

Усі відносини підприємницьких структур, що діють на оптовому продовольчому ринку з його адміністрацією, будуються на основі договору оренди.

До продажу на оптовому продовольчому ринку допускаються товари, що пройшли перевірку

якості. Якість товарів повинна відповідати вимогам діючих ГОСТів, ТУ і підтверджуватися сертифікатами відповідності якості.

До обов'язків адміністрації оптового продовольчого ринку входить забезпечення відповідних умов для торгів, не втручання у процес їх ведення, здійснення контролю за дотриманням правил торгівлі, створення відповідних умов для роботи співробітників і державної інспекції з торгівлі, якості товарів і захисту прав споживачів, органів санітарно-епідеміологічного нагляду, комітету із стандартизації й метрології, адміністрації району, міста, представників громадськості.

Висновки. Основним елементом інфраструктури аграрного ринку є оптові продовольчі ринки, оскільки вони відіграють провідну роль у

мережі постачання продуктів харчування від виробника до споживача, маркетингового майданчика цивілізованого формування цін на основі попиту і пропозиції, є об'єктивною передумовою формування оптових партій і переміщення товарних потоків продовольства, в тому числі на експорт. Відсутність оптових ринків продовольства є однією з причин недостатньої ефективності сільськогосподарського виробництва та його низької конкурентоспроможності.

Створення мережі оптових ринків продовольчої продукції сприятиме виведенню з тіні та легалізації товаропотоків сільськогосподарської продукції, в тому числі вирощеної особистими сільськими господарствами, прозорому формуванню ціни на основі попиту та пропозиції.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. *Белявцев М.І.* Інфраструктура товарного ринку: навч. посіб. / М.І. Белявцев, Л.В. Шестопалова – К. : Центр навч. л-ри, 2005. – 410 с.
2. *Економічна енциклопедія: в 3 т. / [відп. ред. С.В. Мочерний].* – К.: Видавничий центр „Академія”, 2002. – Т. 3. – 2002. – 952 с.
3. *Єщенко П.С.* Сучасна економіка: навч. посіб. / П.С. Єщенко, Ю.І. Палкін. – К. : Вища шк., 2005. – 325 с.
4. *Злупко С.М.* Перехідна економіка: сучасна Україна: навч. посіб. / С.М. Злупко – К.: Знання, 2006. – 324 с. – (Вища освіта ХХІ століття).